

[1630] It Fryske bynwurdsysteem: in enklityske ûnderskikker en in *Doubly-Filled Comp*

Jarich Hoekstra

***Summary.** In this article I propose a comprehensive analysis of the Modern West Frisian complementizer system. Like other Germanic languages West Frisian has a dubitative/hypothetical finite complementizer and a neutral finite complementizer. Dubitative/hypothetical oft is analyzed as an amalgamate of the disjunctive conjunction of and the neutral finite complementizer. The latter has three lexical manifestations in West Frisian: the full form dat, an expletive form oft and the enclitical form 't. I discuss the distribution of these complementizer forms (dubitative/hypothetical oft, dat, expletive oft and 't) in the main sentence types in West Frisian and the implications this has for syntactic structure. In comparison to the neighbouring Germanic languages the West Frisian complementizer system is characterized by the combination of two properties: (i) West Frisian possesses a clitical complementizer 't next to the full form dat, and (ii) West Frisian allows a Doubly-Filled Comp (interpreted here as a result of the obligation to lexicalize the finiteness feature in the complementizer position).*

1. Yn 't foar¹

It hjoeddeiske Frysk hat in frijwat tipelsinnich systeem fan (ûnderskikkende) bynwurden (Tiersma 1999, 89-92; E. Hoekstra 2020a,b).² Sa foar 't each kinne oan it begjin fan finite bysinnen trije ûngelikense ileminten stean dy't – allinnich of yn 'e mande mei freegjende foarnamwurden, betreklike foarnamwurden, bywurden en ferhâldingswurden – de ûnderskikking markearje: Njonken de ûnderskikkers (*complementizers*) *dat* en *oft*, dy't ek yn

1. Foar kommintaar op in kladde fan dit artikel betankje ik Eric Hoekstra.

2. It is yn dit artikel om it *finite* bynwurdsysteem te rêden; it Frysk hat lykwols ek in ynfinite ûnderskikker *om* (Popkema 2006, 306-309).

oare Westgermaanske talen hiem binne, hat it Frysk in enklityske ûnderskikker 't ta syn foldwaan, dy't net fuortendaliks teplak te bringen is.

(1)	<i>dat</i>	[dɔt]	Hollânsk <i>dat</i> , Dútsk <i>dass</i> , Ingelsk <i>that</i>
	<i>oft</i>	[ɔt]	Hollânsk <i>of</i> , Dútsk <i>ob</i> , Ingelsk <i>if</i>
	<i>'t</i>	[t]	?

De ûnderskikker *dat* stiet bygelyks oan it begjin fan deklaratieve bysinnen (ferl. (2a)) en de ûnderskikker *oft* oppenearret him ûnder oaren yn ienfâldige freegjende bysinnen (ferl. (2b)):

- (2) a. Hja sei **dat** er jûn kaam.
b. Ik frege **oft** er jûn kaam.

De enklityske ûnderskikker 't komt inkeld foar mei in foarôfgeand foarnamwurd, bywurd of ferhâldingswurd, mar kin sa't 't liket bytiden mei *dat* en *oft* fariëarje. De distribúsje fan 'e trije ûnderskikkers is yn 't earste oankommen net botte dúdlik. Hjir in earste priuwke:³

- (3) a. Hja frege har ôf wêr [?]***dat** / **oft** / 't de kaai bedarre wie.⁴
b. De stêd dêr ***dat** / ***oft** / 't ik wenje, leit oan 'e see.
c. Ik frege hokker boek ***dat** / **oft** / ***'t** se lêzen hie.
d. De skriuwer dy syn boek ***dat** / **oft** / ***'t** se lêzen hat is dea.
e. Nei **dat** / ***oft** / 't se toskboarstele hie, gong se op bêd.
f. Doe ***dat** / ***oft** / 't se thúskamen, fûnen se in brief op 'e matte.
g. In wille **dat** / **oft** / ***'t** se hiene!

Yn 'e freegjende bysin yn (3a) kin *wêr* mei 't en mei *oft* kombinearre wurde. Yn 'e betreklike bysin yn (3b) is by *dêr* mar allinnich 't mooglik. Yn 'e freegjende bysin yn (3c) en de betreklike bysin yn (3d) kin oars net as *oft* stean. Yn 'e bywurdlike bysin fan tiid yn (3e) kin *nei* mei *dat* en 't gearset wurde, wylst *doe* yn 'e bywurdlike bysin fan tiid yn (3f) inkeld 't by him ha kin. Yn 'e útroppende sin yn (3g) kinne sawol *dat* as *oft* foarkomme. It hear oersjend binne der frijwat gefallen dat mar ien fan 'e trije ûnderskikkers tastien is (ferl. (2), (3b,c,d,f)). Fierders binne yn it earste oankommen alle

3. De enklityske ûnderskikker 't en syn gastwurd wurde yn 'e offisjele stavering oaninoarskreaun (*wêr* 't, *dêr* 't, *nei* 't, *doe* 't).

4. De kombinaasje fan *wêr* (en oare fraachwurden) mei *dat* is ûngebrûklik yn it hjoeddeiske Frysk, mar kaam yn it Midfrysk foar en kin yn it Nijfrysk yn literêre of argayske styl noch wolris opdûke, bygelyks yn 'e 'Seemansklachte' (*Frysk Lieteboek*, nû. 64): *Moai Etke fan Teroele,/ wêr dat ik sit of rin,/ do brochst my op 'e doele,/ do bist net út myn sin*. Dat makket moolk dat it jin net alte ûngrammatikaal ([?]*) oankomt.

kombinaasjes fan twa fan 'e trije fertsjintwurdige (ferl. (3a,e,g)). Inkeld it foarkommen fan alle trije tagelyk binne gjin foarbylden fan.

Yn 'e literatuer dy't der oer it ûnderwerp bestiet mist der oant no ta in omfiemjende strukturele analyze fan 'e trije ûnderskikers yn (1) en harren distribúsje.⁵ Dy wol ik yn dit artikel besykje te jaan. Yn par. 2. wurdt earst in oersjuch fan it eardere ûndersyk jûn. Dêrnei besprek ik yn par. 3 in stikmannich teoretyske útgongspunten dy't de analyze fan 'e trije ûnderskikers en har plak yn 'e syntaktyske struktuer oanbelangje. Yn par. 4 wurdt dan de distribúsje fan *dat*, *oft* en *'t* yn 'e ûnderskate typen fan finite bysinnen neier ûndersocht. In pear mooglike parameters foar fariaasje en feroaring yn it Fryske systeem fan bynwurden wurde yn par. 5 op it aljemint brocht. Yn par. 6 wurdt in koarte gearfetting jûn.

2. Eardere literatuer

De âldere literatuer rjuchtet it omtinken ynearsten benammen op 'e typysk Fryske ûnderskikker *'t*.⁶ It earste wat jin dan opfalt, is dat dy – of alteast it algemiene en regelmjittige gebrûk dêrfan yn 'e standerttaal – navenant jong is. Brouwer (1959) lit bygelyks sjen dat Eeltsje Halbertsma yn syn ferhaal 'De Noarger Rûn oan Gabe Skroar' (fan 1836) noch mear foarmen sûnder as mei *'t* brûkt.⁷ In koart oersjuch fan 'e histoaryske ûntjouwing fan 'e ûnderskikker *'t* jout van der Woude (1960), dat foar it Midfrysk (of Iere Nijfrysk) noch oanfolle wurdt fan van der Meer (1991). Dêrneffens komt *'t* yn 'e 17de en 18de iuw sa stadichoan op njonken de folle foarm *dat* en set dan yn 'e 19de iuw troch. Van der Woude (1960, 340) fettet de lêste faze fan dy ûntjouwing sa gear: "Yn 'e rin fan 'e 19de ieu wurde party foarmen mei *'t* fan útsûndering ta regel; om 1880, 1900 hinne hat dat frijwol syn bislach krige." Hy wiist der lykwols op dat der oant yn 'e 20ste iuw noch gâns persoanlike en moolk ek dialektfariaasje is. It lêste soe neffens him neier ûndersocht wurde kinne. Dat is oant no ta noch net dien, mar it soe yndie nijsgjir-

5. In besykjen dêrta is te finen yn Hoekstra (1993a), in lêzing foar it taalkundekollokwium oan 'e Ryksuniversiteit te Grins, dy't ûnpublisearre bleaun is, mar dêr't yn 'e literatuer (bgl. van Craenenbroeck 2004) in kearmannich nei ferwiisd wurdt. Dit artikel basearret op dat eardere stik en in lêzing op 'e Konferinsje fan 'e Fryske geasteswittenskippen op 16 septimber 2022 te Ljouwert.

6. In oersjuch fan 'e literatuer oant dan ta jouwe Dyk & Hoekstra (1987, 18-20, 22).

7. De foarset fan Brouwer (1959) is sûnder mis de oantrún ta de bydragen fan van Coetsem (1960), van der Woude (1960) en Daan (1960) yn Brouwer syn feestbondel, en dy wer ta it artikelsje fan Hoekema (1961), dêr't in brief fan Jan Jelles Hof oer de bynwurdkwestje yn publisearre wurdt, en dat fan Fokkema & Miedema (1962), dat in priuwke fan in leksikografyske beskriuwing fan *at* jout.

rich wêze om te witten oft der gebieten binne dêr't 't fan âlds net of minder brûkt wurdt.

De preskriptive grammatika's wjerspegelje it oanwinnend gebrûk fan 't yn 'e standertaal (van der Woude 1960, 340-341). Colmjon (1863) neamt de enklityske ûnderskikker noch net, mar van Blom (1889, 172) skriuwt: "*dat* als voegwoord, tot 't verkort, wordt zeer dikwijls in afhankelijke zinnen welluidendheidshalve tussen gevoegd." By Sytstra & Hof (1925) wurdt 't ek noch as fakultatyf oanjûn, mar yn bynwurden dy't fan ferhâldingswurden ôflaat binne en in pear oaren lykas *nou't*, *wyls't*, *sa't* al as fêst. Sipma (1913, 65, 67) en Fokkema (1948, 54) akseptearje by betreklike en freegjende foarnamwurden sa't 't liket noch de foarmen sûnder 't. By Sipma (1949, 78-80) stiet 't rûnom dêr't it hjoeddedei ek foarskreaun is (ferl. Popkema 2018, 203-207).

Fan it begjin ôf oan wurdt 't as in redusearre foarm fan *dat* opfette (van Blom 1889, 172). De measte ûndersikers hâlde lykwols fanwegen de fariaasje mei *oft* en *as* de mooglikheid iepen dat 't ek in fariant fan dy bynwurden wêze kin (Sipma 1913, 78; Fokkema 1948, 76; Sipma 1949, 78; van der Woude 1960, 342; Tamminga 1973c; Hoekstra & Marácz 1989, 79; Popkema 2018, 207; Dyk 2020). Van der Meer (1991) lit oan 'e hân fan it Midfryske materiaal sjen dat it net yn 'e kiif stiet dat 't histoarysk fan *dat* komt en ik sil yn dit artikel úthâlde dat it eigenskip hat om 't syngroan ek oeral dêr't it brûkt wurdt as in foarm fan *dat* te beskôgjen.

Hoe't 't út *dat* ûntstien is en hoe't it him dêrnei yn it Frysk set hat, bliuwt noch wat ûndúdlik. Van Blom (1889, 172) wol ha dat 't 'welluidendheidshalve' ynfoege wurdt en der wurdt yndie op grûn fan 'e âldste foarbylden (bgl. *Maer hercke hoet' it fwr*, 1609A) wolris suggerearre dat 't yn 't earst-oan as hiaatfolling fungearre (van der Woude 1960, 337; Popkema 1979, 281-282) en dat it troch analogy en moolk troch distansearringssucht foar it Hollânsk oer wreide hat (Brouwer 1959, 64). Wat de syngroane strukturele status fan 't (enklitikum, suffiks, bynwordmorfeem) oanbelanget hâldt de âldere literatuer him meast wat op 'e romte. Ik folgje de jongere ginnerative literatuer (sjuch hjirûnder) en gean derfan út dat 't in enklityske foarm (fan *dat*) is (par. 3.1.1.), mar sjuch it besprek fan mooglike feroaringen yn it bynwordsystem yn par. 5.⁸

8. Sipma (1913, 78) giet der sa't 't liket fan út dat de ûnderskikers *dat* en *oft* sels al enklitysk binne en dat 't dêr in redusearre foarm fan wêze kin: "The enclitical words *det* and *eft* are often reduced to simple 't.'" Yn Hoekstra (1993a) nim ik ek noch oan dat *dat* in enklityske foarm wêze kin en 't de redusearre foarm dêrfan.

Der is yn 'e literatuer net folle ferskil fan miening oer de hjoeddeiske funksje fan 't. Van der Woude (1960, 342) seit noch wat dizenich: "de 't tsjinnet langer yn 't Frysk om oan te jaen, dat der in forbân is mei in foarôfgeande of folgjende sin." Van der Meer (1991) giet eksplisyt op 'e funksje fan 't yn en beskôget it tegearre mei it bûgde tiidwurd oan 'e ein fan 'e sin as in 'subclause signal'. Popkema (2006, 203) ornearret: "die 't kunnen we dan ook het beste als voegwoordmorfeem beschouwen (het fungeert als markeerder voor onderschikking)." Ik soe der yn it neikommende op útwolle dat *dat* en 't net allinnich mar markearders fan ûnderskikking binne, mar dat se ek benammen tsjinje om de finitens fan 'e bysin leksikaal út te drukken (s. par. 3.1.4.).

In ûnderwerp dat yn 'e literatuer breed útmetten wurdt, is de grutte fariaasje en ûnwissichheid yn it gebrûk fan 'e bynwurden *as*, *at*, *dat*, *of* en *oft*. De praktyske oanlieding dêrta is oan 'e iene kant it sribjen nei standardisearring en didaktisearring fan it Frysk (Dykstra 1933, Hoekema 1990) en oan 'e oare kant de leksikografyske beskriuwing fan 'e bynwurden foar it WFT (Fokkema & Miedema 1962, Popkema 1979). Popkema (1979) syn wiidweidich ynvintarisearjend ûndersyk nei de ûnderskikers yn it Frysk is sûnder mis mei ynspirearre troch de stúdzje fan de Rooy (1965) nei it brûken fan *als*, *of* en *dat* yn 'e Nederlânske dialekten (dêr't it ferskaat net minder grut is) en it Frysk. Popkema tsjut mei de titel fan syn artikel ('As alle assen ien as wiene') en yn 'e ynlieding dêrfan oan dat de fariaasje by de bynwurden gauris as in 'tizeboel' ûnderfûn wurdt. Hoekema (1990) wol yn dy gribus dan ek mar leafst omraak regaad meitsje ("Wat moatte wy mei sa'n gaos oan by it didaktisearjen fan ús taal", s. 74) en jout oan 'e ein fan syn artikel oanrikkemandaasjes foar in normative grammatika. Popkema wiist der yn syn stik (s. 277-278) lykwols mei rocht op dat de 'tizeboel' sa grut wolris net wêze koe as dat de (preskriptive) literatuer bytiden suggerearret en wierskynlik by eintsjebeslút ta in pear ienfâldige punten reducearre wurde kin. It foarnaamste dêrfan is dat *oft*, *at* en *of* yn guon dialekten altiten út it plak keard wurde kinne troch *as* (ferl. ek Daan 1960).⁹ Ien fan

9. Ferlykje:

- (i) Jan **as** (**of**) Pyt
- (ii) Der is gjin minske **as** (**of**) hy moat stjerre.
- (ii) Ik wit net **as** (**oft**) er jûn komt.
- (iii) Ik wit net wêr **as** (**oft**) er wennet.
- (iv) **As** (**at**) se komt, ...

Hoekema (1990) syn oanbefellingen is (s. 74): “De allinne yn skriftlik gebrûk foarkommende foarm *oft* soe foargoad út it noarmative lesmateriaal ferdwine moatte: it hat gjin funksjes dy’t net ek al troch *as* en/of *at* waarnommen wurde.” Taalkundich hat er dêrmei grif de woartel yn ’t lid rekke, ek sûnder dat men dêr perfoarst konsekwinsjes foar de noarm oan ferbine moat; ik sil sjen litte dat der yndie grammatikaal besjoen gjin reden is om *oft* en *at* útinoar te hâlden (par. 3.1.2.). Gâns oare fariaasje by de bynwurden folget, sa’t noch dúdlik makke wurde sil (par. 4.), út ferskillen yn syntaktyске struktueren.

Dêr’t yn ’e literatuer ynearsten net folle omtinken oan jûn wurdt, is de krekte distribúsje fan ’e trije ûnderskikers *dat*, *oft* en *’t* en har strukturele posysje. It docht jin gjin nij, dat dêr earst yn ’e ginnerative taalkunde mei syn formele sinstruktueren ynteresse foar komt (sjuch ek it besprek yn par. 3.2.). Yn ginnerative publikaasjes fynt men de earste (fragmintaryske) beskriuwingen. Reuland stelt yn syn dissertaasje (1979, 167-176) fêst dat nei freegjende foarnamwurden, betreklike foarnamwurden en bywurden *dat* yn it Frysk ferplichte klitisearret ta *’t* (*wa’t*, *dy’t*, *doe’t*),¹⁰ mar dat nei ferhâldingswurden *dat* en *’t* beide foarkomme kinne (*neidat/nei’t*). Hy nimt oan dat ferhâldingswurd en ûnderskikker yn beide gefallen binnen de bywurdlike bysin steane en stelt morfologyske werstrukturearringsregels – ferskowing fan it ferhâldingswurd nei *Comp* (de ûnderskikkerposysje), skrassen fan ’e wurdgrins – út om de fariaasje te ferantwurdzjen. Hoekstra & Marác (1989), dy’t *’t* as de enklityske foarm fan *dat* òf *oft* beskôgje, wize derop dat klitisearring yn it Frysk ferplichte is dêr’t yn it Hollânsk it weilitten fan ’e ûnderskikker ferplichte is (bgl. by betreklike foarnamwurden: *dy’t* – *die* (**dat*)) en dat klitisearring yn it Frysk opsjoneel is dêr’t yn it Hollânsk it

It gebrûk fan *as* ynstee fan *of* en *oft* wurdt al fan van Blom (1889, 172-173) beskreaun (en belekke):

In min beschaafde taal wordt het verschil in beteekenis van deze woordjes vaak gebrekkig in acht genomen. Een venter kan men somtijds hooren roepen: *ierappels as koalrapen*, *selaed as boeskoal*, in welke uitdrukkingen in plaats van het *vergelijkende* ‘*as*’ het *onderscheidende* ‘*of*’ bedoeld wordt. Ook enkele overigens zeer goede schrijvers maken somtijds een onjuist gebruik van deze woordjes. b.v. *as* in plaats van *of*: ‘*hy frege as er mei mocht*’, ‘*wy scille sjen, hwa as baes is*’, ‘*it dûrre mar efkes, as der kaem er oan*’.

Yn it neikommende lit ik de ûnderskikker *as* as (systematyske) ramplesant fan *oft/at* (en *of*) fierhinne bûten beskôging.

10. Reuland giet net yn op gefallen dat nei keale fraachwurden of nei freegjende en betreklike wurdkloften *oft* stiet.

weilitten fan 'e ûnderskikker opsjoneel is (by fraachwurden: *wa oft / 't – wie (of)*). Se bringe dat yn ferbân mei de I-nei-C-ferskowing dy't se foar it Frysk oannimme (yn it Frysk moat de ûnderskikker altiten leksikalisearre wêze) en ferklearje it ferskil tusken freegjende en betreklike sinnen dêrmei dat de earsten selektearre wurde en de lêsten net. De meast útfigelearre analyse fan it Fryske bynwurdsysteem fynt men by Penner & Bader (1995, 189-195). Hja neame it Westflaamsk en it Frysk as talen mei in ferplichte *Doubly-filled Comp* (sj. par. 3.2.) en komme mei in ferklearring fan 'e Fryske feiten dy't útgiet fan in dûbelhadige ûnderskikkerposysje *dat/of- + 't*, dêr't *dat* en *of-tempus (Tense)* útdrukke en *'t* kongruïnsje (*Agr*).¹¹ Sawol *dat* as *of-* kinne neffens har weilitten wurde nei ileminten dy't de ynhâld fan dy ûnderskickers sichtber meitsje kinne: *dat* nei (temporele) preposysjes (*nei dat 't > nei't*), de 'operator-licenser' *of* nei overte 'operators', d.w.s. nei freegjende en betreklike foarnamwurden (*wa of- 't > wa't, dy of- 't > dy't*).¹² At it freegjende of betreklike foarnamwurd yn in wurdkloft stiet, kin de ynhâld fan *of-* net identifisearre wurde en moat it stean bliuwe (*de man dy syn kaai of- 't fallen wie*). By van Craenenbroeck (2004) komt de fariaasje fan *'t* en *oft* yn freegjende bysinnen ek op it aljemint; op syn ferklearring dêrfoar kom ik yn par. 4.1. noch werom. Yn par. 4.1., 4.4. en 4.5. stel ik in nije analyse foar de oanbelangjende patroanen út en ien dy't empirysk wat wider fiemet.

Underwyls rekket it bynwurdsysteem fan it Frysk ek al wer ûnder beslach fan it Hollânsk. Dijkstra en dy (2017, 2018, 2019) en Dijkstra en dy (2021) litte sjen dat jongere sprekkers yn betreklike foarnamwurden¹³ minder *'t* brûke as âlderen. Dy kwantitative fêststelling is grif ynoarder, mar in probleem dêrby bliuwt dat wy noch hyltyd net genôch witte oer de eardere tastân. Binne der dialekten fan it Frysk dêr't *'t* fan âlds net of minder brûkt

-
11. Dat ropt de fraach op hoe't *dat* en *'t* (dat histoarysk út *dat* ûntstien is) mei ûngelikense funksjes yn ien en deselde ûnderskikkerposysje telâne kommen binne.
 12. It bliuwt by harren ûndúdlik wêrom't it weilitten fan *of-* nei freegjende foarnamwurden opsjoneel is (*wa't / wa oft*) en nei betreklike foarnamwurden ferplichte (*dy't / *dy oft*).
 13. De skriuwers beflappe ûnder de fjouwer 'relative pronouns' dy't se ûndersykje ek it freegjend foarnamwurd *wêr't* yn *ik wit net wêr't de kaai is*. Se fine dan "unexpected variants of the target variables where instead of <'t> the adverb *as*, *at*, **os* or **ot* was used" lykas *wer as*, *wer os* (Dykstra en dy 2021, 6-7), dy't lykwols by in freegjend foarnamwurd net botte 'unexpected' binne (ferl. par. 4.1.). De flater sil wol oernommen wêze út it Taalportaal (Dyk & de Vries 2020), dêr't de sin *Wêr't ik weikaam, wist ik net* by fersin opjûn wurdt as in foarbyld fan in betreklike bysin mei ynsletten antesedint.

wurdt, sûnder dat men dêrby perfoarst oan Hollânske ynfloed tinke moat? Boppedat mist der yn 'e artikels in eksplisite analyze fan it Fryske bynwurdsysteem en nammers ek in eksplisite teory oer taalkontakt, dat it wurdt net rjucht dúdlik wat de mooglike taalkundige parameters foar fariaasje en feroaring by de betreklike foarnamwurden wêze kinne en mei wat foar taalferoaring men dêrby krekt te krijen hat. In pear mooglike parameters foar fariaasje en feroaring yn it bynwurdsysteem sil ik yn par. 5 op it aljemint bringe.

De neikommende analyze fan it Fryske bynwurdsysteem is fierhinne basearre op myn eigen Klaaifrysk dialekt (westlike Klaai), dat datoangeande min of mear oerienkomt mei de standerttaal (ferl. Popkema 2006, 203-207). Op 'en bêsten soe de analyze lykwols sa fleksibel wêze moatte dat de parameters foar fariaasje en feroaring yn it Frysk (en yn oare talen) dêr yn begrepen en út ôf te lieden binne (sj. par. 5).

3. In stikmannich teoretyske útgongspunten

Yn dizze paragraaf besprek ik in stikmannich teoretyske útgongspunten foar it ûndersyk nei de distribúsje fan 'e finite ûnderskikkers yn it Frysk. Alder earst jou ik in analyze fan 'e finite ûnderskikkers *dat*, *oft* en '*t* dy't se op twa basale ûnderskikkers, OFT (*oft*_{dub/hyp}) en DAT (mei de trije foarmen *dat*, *oft*_{expl} en '*t*), werombringt (par. 3.1.). Dêrnei folget in besprek fan 'e algemiene syntaktyske struktuer dy't oannommen wurde moat om dy ûnderskikkers plak te jaan (par. 3.2).

3.1. De ûnderskikkers OFT en DAT

It leit yn 'e reden dat it Frysk deselde twa typen finite ûnderskikkers ta syn foldwaan hat as alle oare Germaanske talen, te witten in DAT-type (Hollânsk *dat*, Dútsk *dass*, Ingelsk *that*, Deensk *at*) en in OFT-type (Hollânsk *of*, Dútsk *ob*, Ingelsk *if*, Deensk *om*). Dêrby is it DAT-type semantysk neutraal en drukt it OFT-type epistemyske (dubitative of hypotetyske) modaliteit út (sjuch hjirûnder). Ik soe der yn it neikommende lykwols op út wolle dat de sitewaasje yn it Frysk ynsafier kompleks is as yn oare Germaanske talen dat, foarst, de ûnderskikker fan it DAT-type yn alle finite bysinnen ferplichte foarkomt, sels yn deselden dy't troch de ûnderskikker fan it OFT-type ynlaat wurde (*oft* = OFT + DAT), en dat, oard, de ûnderskikker fan it DAT-type trije ûngelikense foarmen ha kin: de folle foarm *dat*, de enklityske foarm '*t* en in foarm dy't homofaan is mei de ûnderskikker fan it OFT-type, *oft*, mar net de dubitative of hypotetyske funksje dêrfan hat. Lit

ús de foarmen fan 'e finite ûnderskikkers yn it Frysk ris foar de hân wei op bylânsgean.

3.1.1. *dat* en 't

Yn ienfâldige deklaratieve bysinnen oppenearret him, sa't wy al sjoen hawwe, de ûnderskikker DAT yn syn folle foarm *dat*.¹⁴

(4) Hy sei **dat** er jûn kaam.

Dat is de foarm dy't út 'e oanbuorjende Westgermaanske talen ek wolbekend is.

Ik nim yn 'e fuotleasten fan oaren oan dat de ûnderskikker 't yn in freegjende bysin lykas (5a), in betreklike bysin lykas (5b) of in bywurdlike bysin lykas (5c) altiten de enklityske wjergader is fan *dat* (sjuch it besprek fan 'e eardere literatuer yn par. 2):

- (5) a. Ik frege wa't dat boek skreaun hie.
 b. Dat is de frou dy't ús juster skille hat.
 b. Hja holp ús, doe't wy yn 'e knipe sieten.

Ik gean der fierders fan út dat de enklityske ûnderskikker 't in ienfâldich of gearstald haad (of faaks earder in fonologysk wurd, sj. par. 4.1.) as gastwurd nimt. De neikommende ileminten kinne as gastwurd foar 't tsjinje:¹⁵

(6) <i>of</i>	<i>oft</i> (= <i>of</i> + 't)
freegjend foarnamwurd	<i>wa 't</i> , <i>wat</i> (= <i>wat 't</i>), <i>wêr 't</i> , <i>hoe 't</i> ,
<i>wannear 't</i> , <i>wêrom 't</i>
ferhâldingswurd + freegjend
foarnamwurd	<i>mei wa 't</i>
oanwizend foarnamwurd	<i>dy 't</i> , <i>dat</i> (= <i>dat 't</i>)
bywurd	<i>dêr 't</i> , <i>doe 't</i> , <i>no 't</i> , <i>wylst</i>
(= <i>wyls 't</i>), <i>sa 't</i>

14. It bynwurd *dat* kin yn it Frysk ek yn oare funksjes foarkomme as dy fan neutrale finite ûnderskikker (ferl. van der Woude 1956; Popkema 1979, 266-269; WFT 3, s.v. *dat II*). It oppenearret him bygelyks as konsekutyf bynwurd mei de betsjutting 'sa dat' yn (i), as bynwurd mei de betsjutting 'foarsafier't' yn 'e fêste ferbining *dat ik wit* yn (ii), en as lykskikkend bynwurd mei de betsjutting 'dus' yn (iii):

- (i) Ik joech him in hân, **dat** er net foel.
 (ii) **Dat** ik wit, binne se hjoed net thús.
 (iii) Hja wie siik, **dat** se koe net komme.

15. Ferlykje de oersjuggen by Sipma (1913, 77-78), van der Woude (1960, 342), de Rooy (1965, 112-113), Popkema (1979, 280) en Tiersma (1999, 89-92).

sa/hoe + eigenskipswurd

*sagau't (sadree't), salang't,
hoewol't*

ferhâldingswurd + *sa/hoe* +
eigenskipswurd
ferhâldingswurd

*foarsafier't, ynhoefier't
om't, foar't (ear't), nei't, mei't,
fan't, by't, oant (= oant't), ta't,
sûnt (= sûnt't)*

Oer de status fan *oft* as kombinaasje fan *of* + *'t* hjirûnder daliks mear. Yn it gefal fan *wylst* wurdt *'t* ornaris per staveringskonvinsje oan it bywurd *wyls* fêstskreaun.¹⁶ In oare staveringskonvinsje seit dat *'t* net skreaun wurdt, at it gastwurd al op *-t* útgiet (*wat, dat, oant, sûnt*).¹⁷ Keale fraachwurden lykas *wa, wat, wêr, hoe, wannear* en *wêrom* kinne as haad en sadwaande as gastwurd foar *'t* fungearje, mar se kinne sa't *'t* liket ek as wurdkloften mei de ûnderskikker *oft* foarkomme; op 'e dûbelde status fan sokke keale fraachwurden kom ik yn par. 4.1. noch wiidweidich werom. Lichte ferhâldingswurdkloften, d.w.s. ferhâldingswurdkloften dy't út in ferhâldingswurd en in foarnamwurd besteane (*mei wa* ensfh.), hâlde en drage har as haden (ferl. Bayer 2015, fuotnoat 20).¹⁸ Leksikalisearre wurdkloften mei in eigenskipswurd (*salang, ynhoefier*) kinne ek as (gearstalde) haden jilde; bynwurden mei in eigenskipswurd geane histoarysk tebek op ferlykjende konstruksjes (sj. par. 4.6).¹⁹ Ferhâldingswurden kinne as gastwurd foar *'t* fungearje, mar

16. It bywurd komt lykwols ek as *wylst* foar, mei in epitetyse *t*. Yn dat gefal raant *'t* mei it bywurd gear.

17. Yn bûgde bynwurden op *-st* wurdt *'t* skreaun (*dy'tst, doe'tst* ensfh.), mar nea útsprutsen om't in *t* foar *st* yn it Frysk weifalt (Hoekstra 1985). By it bûgde bynwurd *wylst* (d.w.s. *wyls+ 't+-st*) wurdt de bûgingsútgong *-st* hielendal yn it bynwurd wei.

18. Dat lichte ferhâldingswurdkloften haden (of fonologyske wurden) wêze kinne docht bygelyks ek bliken oan *P(reposition)-Wrap (versandete Präpositionen)* yn it Noardfrysk. Net allinne ferhâldingswurden, mar ek lichte ferhâldingswurdkloften út in ferhâldingswurd en in foarnamwurd kinne har tusken de beide dielen fan in partikel-tiidwurd oppenearje (Hoekstra 2006):

(i) ... dat wi **diar** föl **auer för** **haa**.

... dat wy dêr folle oer foar ha

‘... dat wy dat graach lije meie

(ii) ...dat's föl **auer förenöler** **haa**.

...dat-se folle oer foarinoar ha

‘dat se inoar graach lije meie’

Folle ferhâldingswurdkloften binne yn dy posysje net mooglik.

19. Men soe *salang* ek as in bywurd opfetsje kinne (ferl. *Ik bin slang yn 'e tún*).

se kinne ek mei *dat* foarkomme, wat noch ferklearre wurde moat (sj. par. 4.5.2).

In absolute fonologyske beheining op it gastwurd fan *'t* is dat it op in beklamme wurdliid útgean moat; bynwurden lykas **hoefolle't* (foar *hoefolle oft*) of **sûnder't* (foar *sûnder dat*) komme net foar (sj. fierders par. 4.5.2.). It is ek opfallend dat hast alle gastwurden fan *'t* yn (6) op fokaal of sonorant (of op *-t*) útgeane;²⁰ kombinaasjes fan gastwurd + *'t* dy't in ekstrasyllabyske *t* opsmite soene, wurde sa't *'t* liket mijd (bygelyks **hoefaak't* foar *hoefaak oft*).

3.1.2. *oft*_{dub/hyp}

Njonken *dat/'t* bestiet der yn it Frysk in finite ûnderskikker *oft*. Yn 'e literatuer wurdt *oft* gauris as ynterrogative ûnderskikker oantsjut (bgl. E. Hoekstra 2020b), mar ik soe derop útwolle dat it net sa lyk ynterrogative yllokúsje (sintype), mar dubitative of hypotetyske modaliteit útdrukt (Popkema 1979, 264, 265-266, 271, 272).²¹ De ûnderskikker *oft* is nammentlik net beheind ta ienfâldige freegjende bysinnen (7a), mar komt bygelyks ek foar yn hypotetyske ferlikingen (7b), yn betingjende bysinnen (7c) en yn winskjende *at*-sinnen (7d):

- (7) a. Ik frege **oft** [ɔt] er jûn kaam.
- b. Hja die as **oft** [ɔt] se my net sjoen hie.
- c. **At** [ɔt] it reint, dan bliuwe wy thús.
- d. **At** [ɔt] it mar net te let is!

It Frysk hâldt lykas it Hollânsk (*of – als*) en it Dútsk (*ob – wenn*) *oft* en *at* noch útinoar, mar yn it grutste part fan Fryslân allinnich mar mear yn 'e stavering.²² Beide wurdjes wurde gelyk útsprutsen ([ɔt]) en der is gjin reden om *at* as betingjend bynwurd en winskpartikel grammatikaal te skieden fan 'e ûnderskikker *oft* yn freegjende bysinnen en hypotetyske ferlikingen.²³ It

20. De iennichste útsûndering is *wylst*, at men dat as *wyls't* analysearret.

21. Ferlykje ek Nordström & Boye (2016), dy't ha wolle dat de twa typen finite ûnderskikkers yn 'e Germaanske talen gjin yllokúsje (deklaratyf of ynterrogatyf) útdrukke, mar (epistemyske) modaliteit, d.w.s. epistemyske neutraliteit (*dat*) of epistemyske ûnwissichheit (*oft*). Sipma (1913, 77) neamt de konjunksje *oft/eft* "hypothetical". Der is in dúdlike ferbining tusken epistemyske modaliteit en finitens: Epistemyske modaliteit oppenearret him typysk yn finite sinnen (ferl. Weerman 1989, 85-89).

22. In útsûndering binne dialekten dêr't *at* as [at] útsprutsen wurdt (Súdwesthoeksk *at* [at] – *oft* [ɔt]).

23. Foar diskusje oer de status fan it bynwurd *at* yn it Frysk sjuch Hoekema (1961), de Rooy (1965, 59), Popkema (1979, 278-279, Hoekema (1985, 57-58; 1990, 73-74) en

koe ek wolris net om 'e nocht wêze dat beide wurdjes histoarysk nei inoar tagroeid binne. Der binne gâns talen dêr't freegjende bysinnen en betingjende sinnen deselde ûnderskikker hawwe (ferl. Ingelsk *if*, Deensk *om*, Frânsk *si*) en yn alle gefallen dêr't *oft/at* foarkomt hat men te krijen mei dubitative of hypotetyske modaliteit (twifel oer of it tuskenbeiden-litten fan it al of net wier wêzen fan 'e proposysje). De ûngelikense semantyk fan 'e sinnen dêr't *oft/at* yn foarkomt wurdt moolk beskaat fan ferhoalene (net leksikaal útdrukke) operators dy't har yn sokke sinnen oppenearje: yn freegjende sinnen in fraachoperator (ferl. Radford 2004, 220-221), yn betingjende sinnen in *world*-operator (ferl. Bhatt & Pancheva 2006, Haegeman 2010) en yn winskjende sinnen in eksklamative operator (ferl. Grosz 2012) (sj. par. 4.5.). De ynterrogative, kondysjonele of optative betsjutting fan 'e sinnen yn (7) soe him sadwaande net sa lyk yn *oft/at* sitte, mar yn 'e ûnderskate operators oan it begjin fan 'e sin.

Ik analysearje *oft/at* as in kombinaasje fan it disjunktive bynwurd *of* en de enklityske lykskikker *'t*.²⁴ Dat betsjut lykwols net dat ik derfan útgean dat it wurd etymologysk op sa'n gearraning tebekgiet (sjuch foar de etymology fan *of* en *oft* bygelyks EWN, s.v. *of*); yn it Âldfrysk kamen njonken de eigen foarmen *jeftha* (*joftha*), *jeft* (*joft*), *jef* (*jof*) 'of; oft; at' al liende foarmen lykas *ofta*, *oft*, *of* foar (Hoekema 1985), lang foardat de ûnderskikker *'t* him yn it Frysk set hie. Likemin soe ik úthâlde wolle dat *oft* syngroan in fúzje is fan *of* en *'t*; yn dat gefal soe men in adhoc fonologyske regel oannimme moatte dy't de *f* allinnich yn *oft* skrast.²⁵ Ik nim oan dat *oft/at*

Tiersma (1999, 90). Popkema (1979, 279) seit: "*at* [kin] beskôge wurde as de skreaune wjergader fan de [ɔt]-útspraak fan *oft*" (ferl. ek Popkema 2006, 207). Dat kin, at ik it goed begryp, oars neat betsjutte as dat *at* en *oft* ien en itselde wurd binne, mar dat is in konklúzje dy't Popkema yn syn stik net sa planút lûkt. Hoekema (1990) wol der op út, dat <oft> inkeld in skriuwtalprodukt is dat ta weismiten keard is en dat *at* de eigentlike sprektaalfaarm is. Syn argumint dêrfoar is dat it bynwurd, ek yn dubitatyf gebrûk, in dialektyske útspraak [at] hat njonken [ɔt]. De oare lytse bynwurdsjes (*dat*, *as*) wikselje lykwols ek tusken [ɔ] en [a], dat it soe wêze kinne dat *oft/at* him dêrby oanslút. Ik kies hjir net foar ien fan 'e skriuwoarmen en soe der ek foar pleitsje wolle om beide om didaktyske reden yn 'e stavering oan te hâlden, <at> dêr't it Hollânsk *als* hat en <oft> dêr't it Hollânsk *of* hat. Grammatikaal besjoen is der lykwols mar ien wurd [ɔt].

24. Sa'n analyze wurdt al suggerearre fan van Blom (1889, 172), dy't ûnder oaren it foarbyld *of 't er mei wol* jout, at er it oer it 'welluidendheidshalve' ynfoegjen fan *'t* hat. Dat it disjunktive lykskikkende bynwurd *of*, de ûnderskikker *oft* en kondysjoneel *at* semantysk gearhingje docht ek bliken oan it feit dat se alletrije troch *as* út it plak keard wurde kinne (sj. fuotnoat 9).

25. De *f* fan *of* kin lykwols ek skrast wurde yn 'e sturtfraach *of net?* [ɔ'net]. Ferlykje:

(lykas *as*, dat *oft/at* út it plak keare kin), nei't de enklityske ûnderskikker de guit krige hie, werynterpretearre is as in syntetyske foarm dy't *of* + *'t* leksikalisearret.²⁶

3.1.3. *oft*_{expl}

At de bysin begjint mei in wurdkloft, ferskynt ek altiten in foarm *oft*, yn freegjende bysinnen lykas (8a), mar bygelyks ek yn betreklike bysinnen lykas (8b):²⁷

- (8) a. Ik frege hokker boek **oft** se lêzen hie.
b. Dat is de boer dy syn ko **oft** stellen is.

De betreklike bysin yn (8b) is dúdlikernôch net dubitatyf of hypotetysk, dat it hat net folle eigenskip dat *oft* dêre it niis besprutsene dubitative/hypotetyske *oft* is. Mar ek by *oft* yn (8a) kin men jin ôffreegje oft it dubitative modaliteit útdrukt. Sin (8a) wurdt troch de freegjende wurdkloft al as freegjend en sadwaande as dubitatyf murken en it feit dat de ûnderskikker nei keale fraachwurden fariëarje kin tusken *'t* en *oft* (ferl. (3a)) wiist derop dat *oft* gjin oare semantyske skaaimerken hat as *'t*. Boppedat binne der gâns

-
- (i) Kin mie net safolle skille wost fon mien frysk fienst. Hast de tekst wol begrepen **onnet!**
[<https://www.waldnet.nl/nieuwsreacties.php?nid=66530> (rieplachte op 1-3-2023)]

Boppedat komt bûtenwenstige fonologyske reduksje by kombinaasjes fan funksjewurden en klitika wol mear foar: *oft jim* > [ɔim].

26. It bynwurd *of* kin yn it Frysk oan it begjin fan freegjende haadsinnen foarkomme as in foech fraachpartikel. Ferlykje de neikommende fragminten by Burgy:

- (i) a. Sûnder eat to sizzen hellet Wimer it bryfke fen fjirtich út 'e bûse en leit it op 'e tafel.
“**Of** is det de priis?”
“De priis, Mem. Swier helle, mar earlik fortsjinne!” [Goaitzen Burgy, *Biritsen fjûr* 73 (1942)]
b. Jan set troch de chaos fen taffeltsjes en stoellen hinne op de tapkast ta.
“Jow my in kleare, kastlein!”
“**Of** bistû det Jan?” Wimer set syn glês bier del en sjucht efterom. [ibid. 213]
c. “Fordoarje, det wier ek hwet mei dy slachjut hwette?”
“**Of** wierstou dêr ek by?” [ibid. 223]

Of wurdt sa't 't liket brûkt yn retoaryske fragen; de sprekker fernimt nei eat dat hy of hja feitliks al út 'e kontekst opmakke hat.

27. Ferl. Popkema (2006, 205): “alleen als het in het eerste zinsdeel om meer dan één woord gaat, verschijnt de volle vorm *oft*.”

Westgermaanske dialekten, bygelyks it Beiersk (sj. par. 4.1.), dêr't fraachwurden altiten de neutrale finite ûnderskikker by har hawwe. Ik gean der dêrom fan út dat *oft* likegoed yn (8a) as yn (8b) in foarm fan DAT is, om krekt te wêzen, in syntetyske foarm fan 'e enklityske ûnderskikker 't en in semantysk leech haad *of* dat allinnich mar tsjinnet om 't, at der in wurdkloft yn Spec,CP stiet, in gaadlik gastwurd te beskikken. Ik nim mei oare wurden oan dat der yn it Frysk njonken dubitatyf/hypotetysk *oft* (*oft_{dub/hyp}*) in ekspletif *oft* (*oft_{expl}*) bestiet.²⁸

3.1.4. De distribúsje fan 't, *oft_{expl}* en *dat*

Men soe it gebrûk en de ferdieling fan 'e ûnderskikker DAT en syn farianten no ynearsten sa beskriuwe kinne:

- (9) Yn elke finite bysin yn it Frysk stiet in foarm fan 'e ûnderskikker DAT { 't, *oft_{expl}*, *dat* }:²⁹
- (a) De enklityske foarm 't oppenearret him, at der in foarôfgeand haad yn 'e selde sin stiet;
 - (b) De ekspletive foarm *oft_{expl}* oppenearret him, at der in foarôfgeande wurdkloft yn 'e selde sin stiet;
 - (c) De folle foarm *dat* oppenearret him yn alle oare gefallen (d.w.s. at der gjin foarôfgeand leksikaal materiaal yn 'e selde sin stiet).

Dat yn elke finite bysin in foarm fan DAT stean moat yn it Frysk, kin betsjutte dat ûnderskikking yn finite bysinnen ferplichte markearre wurde moat, mar men soe ek algemiener oannimme kinne dat finitens (d.w.s. it skaaimerke [+finit]) yn 'e twadde posysje fan 'e sin) yn it Frysk ferplichte leksikalisearre wurde moat, yn haadsinnen troch it foaropsette finite tiidwurd, yn bysinnen troch DAT (ferl. Bacskai-Atkari 2020).

Mei de distribúsje fan *dat*, *oft_{expl}* en 't yn (9) binne wy der noch net, want dy ferklearret net fuortendaliks wêrom't der fariaasje is: Nei keale fraachwurden komt bygelyks njonken 't ek *oft* foar (ferl. (10a)), yn bywurdlike byn wurden mei ferhâldings wurden kin ynstee fan 't ek *dat* stean (ferl. (10b)) en yn útroppende sinnen lykas yn (10c) stiet *dat* njonken *oft* (ferl. (3a,e,g)):

28. Popkema (1979, 265, 266, 271, 272) praat by *oft* (*at*, *as*) nei freegjende wurdkloften ek fan in ekspletif gebrûk.

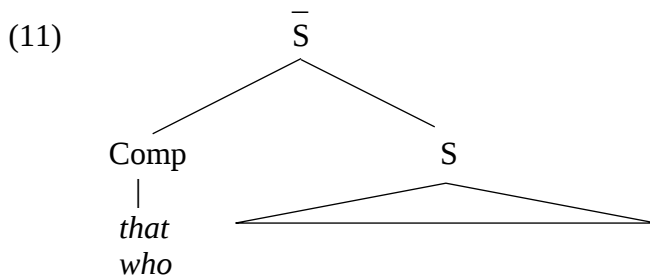
29. Dat jildt ek foar finite sinnen mei de ûnderskikker *of_{dub/hyp}*, at dy, lykas ik yn par. 3.1.2. útsteld ha, as in kombinaasje fan *of* + DAT ('t) analysearre wurde moat.

- (10) a. Ik frege wa **oft**_{expl} / 't it stekje ferve hie.
 b. Nei **dat** / 't se iten hie, die se in kuierke.
 c. In boeken **dat** / **oft** er hie!

In folslein besprek fan 'e distribúsje fan 'e trije foarmen fan 'e ûnderskikker DAT folget yn par. 4. Dêr wurdt de fariaasje yn (10) ek neier besprutsen.

3.2. *Doubly Filled Comp Filter* en CP-struktuer

Yn 'e eardere ginnerative grammatika (Chomsky 1981) wie oan it begjin fan 'e sin (S) ien posysje foar ûnderskikkers en foaropsette konstituïnten lykas fraachwurdkloften ornearre, ntl. *Comp*(lementizer):

Yn it Ingelsk kin dy posysje mar fan ien fan dy ileminten tagelyk beset wurde. Der binne lykwols talen dêr't bygelyks fraachwurdkloften mei in ûnderskikker kombinearre wurde kinne. It Frysk is dêr dúdlikernôch ien fan (ferl. (12)), mar gâns Nederlânske en Dútske dialekten litte ek sa'n dûbelde besetting fan *Comp* ta (sjuch Schallert, Dröge & Pfeiff (2018) foar in oersjuch).

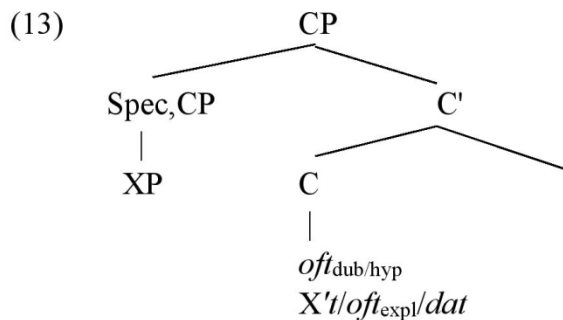
- (12) Hy wist net hoe'n auto **oft** er keapje soe.

Chomsky & Lasnik (1977, 434-435) stelle in *Doubly-Filled Comp Filter* út dat yn talen lykas it Ingelsk in dûbelde besetting fan *Comp* ferbiedt, mar dat yn talen lykas it Frysk skeind wurde kin.

Sa'n filter is net mear as in beskriuwend behelp, dat om in neiere ferklearring freget. Yn talen lykas it Frysk kin de *Doubly-Filled Comp* in gefolch wêze fan it feit dat finitens dêr ferplichte leksikaal markearre wurde moat (sj. par. 3.1.4.). Moolk ha alle talen in *Doubly-Filled Comp*, mar litte guon talen in ferhoalene ûnderskikker ta. Dêrmei wurdt de fraach wêrom't guon talen de ûnderskikker yn sokke gefallen net leksikaal útdrukke. It andert dêrop soe wolris net grammatikaal, mar taalsosjologysk wêze kinne; it is frijwat fertocht dat de grutte standerttalen gauris oan it *Doubly-Filled Comp Filter* foldogge, wylst lytsere talen en dialekten har dêr net of folle

minder om bekroadzje. Faaks binne yn 'e preskriptive grammatika's fan grutte talen de 'ûnlogyske' of 'oerstallige' ûnderskikers der sa njonkelysen útwjудde (ferl. Bayer 2015).

Yn 'e rin fan 'e tachtiger jierren wurdt de *Comp*-posysje yn 'e ginne-rative grammatika oanpast oan it algemiene X-bar-skema, dêr't in wurdkloft (XP) in haad (X) en in spesifisearder (Spec,XP) hat (Chomsky 1986). Yn 'e CP (*Complementizer Phrase*) is de haadposysje C (de twadde posysje fan 'e sin) ornearre foar it finite tiidwurd yn haadsinnen en foar ûnderskikers lykas *dat*, *oft* en 't mei syn gastwurd yn bysinnen, en stiet de spesifisear-derposysje Spec,CP iepen foar foaropsette kloften (XP).

Men soe de distribúsje fan 'e Fryske neutrale finite ûnderskikker DAT (C_{fin}), dy't yn foarige paragraaf ûnder (9) beskreaun is, no mei ferwizingen nei de posysjes yn 'e CP wat krefter werjaan kinne mei de útstaveringsregel yn (14):³⁰

- (14) $C_{fin} \rightarrow 't \mid [_{C'} X_]$
 $C_{fin} \rightarrow oft_{expl} \mid [_{CP} XP [_{C'} _]$
 $C_{fin} \rightarrow dat$ (yn alle oare gefallen)

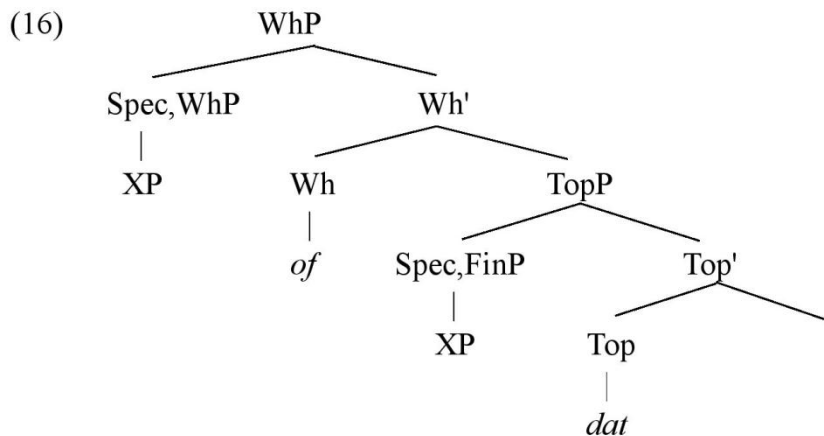
Sa't sjen litten wurde sil, kin it mei in CP-struktuer lykas yn (13) nei alle gedachten ta om it Fryske systeem fan bynwurden te ferantwurdzjen. Yn

30. It is opfallend dat *dat* [dɔt] sa't 't liket 'sipelsgewize' út *oft* [ɔt] en 't [t] opmakke is: [dɔ[t]]. Spikkelearjendewei soe men sizze kinne: At der in markearder fan sintype oan it begjin fan 'e bysin stiet en dat is in haad, dan kin it ta mei de minimale finite ûnderskikker 't. At de markearder fan sintype in wurdkloft, is dan moat de ûnderskikker op 'en minsten in fol lûd (de ûnmarkearre *a/o*) befetsje om as selsstannich wurd oerlibje te kinnen. At der net in oare markearder fan sintype is, moat it deiktyske foarheaksel *d-* taheakke wurde. Ik lit dizze observaasje lykwols ynearsten foar wat it is.

sprutsen (dialektysk) Hollânsk kinne lykwols de ûnderskikers *of* en *dat* net allinne apart, mar ek tagelyk foarkomme, hoewol't se yn 'e standerttaal meast weilitten wurde (Barbiers en dy 2005, 15-16):

(15) Ik vroeg welke collega (**of**) (**dat**) ie gebeld had.

Soks soe der op wize kinne, dat der net ien, mar twa strukturele posysjes foar ûnderskikers nedich binne. Dat is yndie dêr't Eric Hoekstra (1993a,b) op út wol (ferl. ek E. Hoekstra & Zwart 1994). Hoekstra stelt út dat de CP opsplist wurde moat yn (op syn minst) twa funksjonele projeksjes. Yn spruten (dialektysk) Hollânsk soe *of* it haad wêze fan in WhP (*Wh-Phrase*) en *dat* it haad fan in TopP (*Topic Phrase*).

Dy saneamde *Split CP Hypothesis* (Rizzi 1997) soe yn prinsipe as grûnslach foar de analyse fan it Fryske systeem fan bynwurden tsjinje kinne, at men der fan útgiet dat *oft* feitliks gearstald is út twa ûnderskikers *of*- en *'t*. Dat wie yndie it útgongspunt foar myn analyse fan it Fryske bynwurdsysteem yn Hoekstra (1993a) (sjuch ek Van Craenenbroeck 2004, 43-45). In probleem dêrby is dat *oft(t)* epistemyske modaliteit útdrukt of, at der in wurdkloft oan foarôfgiet, sels ekspletyf is en net in markearder fan sintype of yllokúsjo-nêre krêft (*Wh* by E. Hoekstra, *Force* by Rizzi) útmakket (sj. par. 3.1.2. en 3.1.3.). It is dêrom de fraach oft in opspliste CP foar it Frysk beargumin-tearre wurde kin en oft in ienfâldige CP it him net likegoed dwaan kin.³¹ Fan dat lêste gean ik by myn analyse út.

31. At *oft* yn it Frysk in syntetyske foarm fan *of* + DAT (*'t*) is, dan hat it eigenskip dat Hollânsk *of dat* (*ofdat*) ek ien gearstald bynwurd is (lykas *alsof* en *zoals*, sj. par. 4.6.).

4. De distribúsje fan 'e finite ûnderskikers yn it Frysk

No't de wichtichste teoretyske útgangspunten foar de analyze fan it Fryske bynwurdsysteem op it aljemint brocht binne, kin de distribúsje fan 'e ûnderskikers *oft_{dub/hyp}*, *dat*, *oft_{expl}* en 't yn freegjende bysinnen (par. 4.1.), útroppende bysinnen (par. 4.2.), winskjende bysinnen (par. 4.3.), betreklike bysinnen (par. 4.4.), bywurdlike bysinnen (par. 4.5.) en ferlykjende bysinnen (par. 4.6.) neier besjoen wurde. Dêrby sil sa sydlingswei ek omtinken jûn wurde oan haadsinnen mei bysinfolchoarder. De syntaksis fan al dy sintypen kin hjir net yngeand behannele wurde; inkeld in stikmannich aspekten dy't de analyze fan ûnderskikers oanbelangje, komme yn it neikommende oan bod.

4.1. Freegjende bysinnen

Yn dizze paragraaf besprek ik it hâlden en dragen fan ûnderskikers yn freegjende bysinnen. Sa't wy al sjoen ha, oppenearret him yn ynbêde ja/nee-fragen altiten de dubitative of hypotetyske ûnderskikker *oft_{dub/hyp}*. Dy ûnderskikker stiet yn 'e C-posysje. De posysje foar C, de Spec,CP, befettet moolk in fraachoperator (*Op_{wh}*), de ferhoalene wjergader fan *whether* yn it Ingelsk (ferl. Radford 2004, 220-221).

(17) Hy frege *Op_{wh}* *oft_{dub/hyp}* se jûn kaam.

By konstituïntfragen is de sitewaasje wat lestiger. At de freegjende konstituïnt in wurdkloft (yn Spec,CP) is, dan kin allinnich *oft*, d.w.s. *oft_{expl}*, yn 'e C-posysje ferskine:

- (18) a. Hy frege *hok(ker) (boek)* *oft_{expl}* se lêzen hie.
 b. Ik frege *hoe'n strik* / *hoe'nen* *oft_{expl}* ik foardwaan soe.
 c. Hja frege *wa syn kastiel* / *wa sines* / *waans* *oft_{expl}* dat wie.
 d. Wy fregen *hoe djip* *oft_{expl}* it dêr wie.
 e. Hja fregen *oer wat foar in hynder* *oft_{expl}* wy praten.

Sels at it fraachwurd yn (18a-c) troch ellipsis fan it haadwurd allinnich oerbleaun is, hat men noch altiten mei in wurdkloft te krijen en moat de ûnderskikker *oft_{expl}* wêze.³² At de freegjende bysin lykwols in keal fraachwurd befettet, binne likegoed 't as *oft* mooglik:

Dat is yndie dêr't Sturm (1996) en van Drie (2017) op út wolle. Hollânsk *ofdat* soe dan as argument foar in opspliste CP weifalle. Lykas yn it Frysk sil men yn it Hollânsk in dubitatyf/hypotetysk *of(dat)* en in ekspletyf *of(dat)* ûnderskiede moatte.

32. Dat kin by *hokker*, *hoe'nen* en *sines* lykwols ek lizze oan it feit dat se op in ûnbeklamme wurdliid útgeane en sadwaande gjin gastwurd foar de enklityske ûnderskikker 't

- (19) a. Hy frege wa **oft**_{expl} / 't jûn kaam.
b. Ik frege wêr **oft**_{expl} / 't se wenne.
c. Hja frege hoe **oft**_{expl} / 't er dat hân hie.
d. Wy fregen wat **oft**_{expl} / wat (= wat't) se hjoed dien hie.
e. Hja fregen mei wa **oft**_{expl} / 't wy praat hiene.

Neffens de logika fan myn útstel soe it fraachwurd yn 'e farianten mei *oft* in wurdkloft (yn Spec,CP) wêze moatte en de ûnderskikker *oft*_{expl}. Neffens deselde logika moat it fraachwurd yn 'e farianten mei 't dan in haad wêze, dat lykas 't yn 'e C-posysje stiet. Dat soe lykwols betsjutte dat keale fraachwurden ambigú binne tusken haad en wurdkloft.

Dat lêste is yndie dêr't Bayer & Brandner (2008a,b) en Bayer (2015) yn har ûndersyk nei it bynwurd yn Beierske en Alemannyske dialekten op útwolle. Dy dialekten litte lykas it Frysk in *Doubly-Filled Comp* (it tagelyk besetten fan Spec,CP en C) ta, mar ha yn ynbêde konstituïntfragen in net-enklityske ûnderskikker *dass*. In *Doubly Filled Comp* is yn it Beiersk en Alemannysk tige goed mooglik mei freegjende wurdkloften, mar net (of minder goed) mei keale fraachwurden. Ferlykje:

- (20) a. I mechat wissn, wäichas Physikbuach **dass** d'Sophie g'lesn hot.
'Ik woe wolris witte, hokker natoerkundeboek oft Sophie lêzen hat'
b. *I mechat wissn, wia **dass**-a dees iwerlebt hot.
'Ik woe wolris witte, hoe't er dat oerlibbe hat'

Bayer en Brandner ferklearje dat sa, dat keale fraachwurden ornaris yn 'e C-posysje steane, dêr't se *dass* út it stee kringe en sels as ûnderskikker fungearje. De foarkar fan keale fraachwurden foar de C-posysje smyt Bayer (2015) op it neikommende ekonomyske prinsipe dat van Gelderen (2004, 10) by grammatikalisearring oannimt:

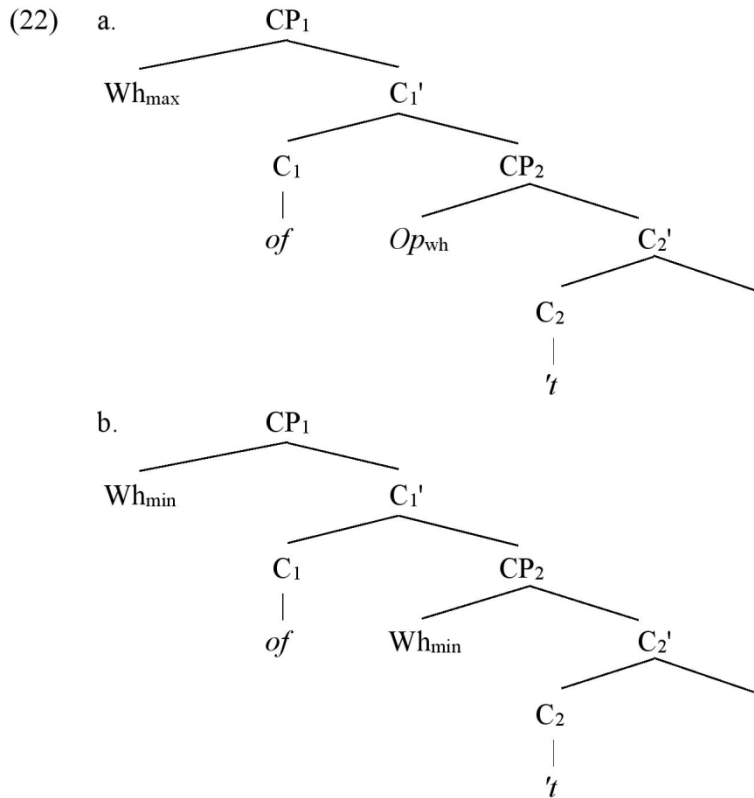
- (21) Head Preference or Spec to Head Principle
Be a head rather than a phrase!

It prinsipe yn (21) makket dat wurdkloften yn 'e spesifisearderposysje yn 'e rin fan 'e skiednis gauris werynterpretearre binne as haden (bygelyks fraachwurden as ûnderskikkers).

Van Craenenbroeck (2004, 43-45) stelt op grûn fan myn ûnpublisearre artikel oer it Fryske bynwurdsysteem (Hoekstra 1993a) in ferlykbere ana-

wêze kinne (ferl. par. 3.1. en 4.5.2.). *Hok* en *waans* soene teoretysk faaks as gastwurd yn 'e beneaming komme, at de wankende markearre ekstrasyllabyke *t* de skealjen dêr net nei *oft* trochslaan lit.

lyze út. Hy giet lykwols net út fan in ûnderskie tusken haden en wurd-kloften, mar tusken minimale en maximale wh-kloften.

Maksimale wh-kloften soene basisginnerearre wurde yn Spec,CP₁, wylst yn Spec,CP₂ in ferhoalene wh-operator stean soe (ferl. (22a)). Maksimale wh-kloften kinne dêrom inkeld de ûnderskikker *oft* by har hawwe. Dêrfoaroer soene minimale wh-kloften sels wh-operators wêze en likegoed yn Spec,CP₁ as yn Spec,CP₂ stean kinne (ferl. (22b)). Yn it earste gefal soene se de ûnderskikker *'t* krije, yn it twadde de ûnderskikker *oft*. In probleem by sa'n analyze is wêrom't de minimale wh-kloft soms nei Spec,CP₁ ferskood wurdt en soms yn Spec,CP₁ stykjen bliuwt (sj. van Craenenbroeck 2004, 35, fuotnoat 39). Van Craenenbroeck syn analyze mei in opspliste CP soe oerset wurde kinne nei in analyze mei in ienfâldige CP, at men oannimt dat 'minimale wh-kloften' (wh-operators) ambigú binne tusken haad en wurd-kloft en dus nei C en Spec,CP ferskood wurde kinne, wylst maksimale wh-kloften yn 'e Spec,CP basisginnerearre wurde. Ik lit de fraach nei de krekte analyze fan fraachwurdferskowing hjir lykwols gewurde, mar gean der yn

alle gefallen fan út dat keale fraachwurden ('mininale wh-kloften') ambigu binne tusken haad en wurdkloft en dat wurdkloften yn 'e Spec,CP en haden yn 'e C-posysje fan in ienfâldige CP steane.

In oanwizing foar de ambiguïteit fan keale fraachwurden jout faaks de sa-neamde *verumfokus*, in soarte fan klam dy't oantsjut dat de proposysje wier-wier of al wier is (Höhle 1992). Verumfokus falt op in ilemint yn 'e C-posysje, d.w.s. op it bûgde tiidwurd yn haadsinnen en op 'e ûnderskikker yn bysinnen:

- (23) a. Hy hat wolris sein dat er in boek skriuwe wol, mar no hear ik, hy
SKRIUWT in boek.
b. Hy hat wolris sein dat er in boek skriuwe wol, mar ik tink net DAT
er in boek skriuwt.

Ferlykje no it neikommende foarbyld mei verumfokus yn in freegjende bysin:

- (24) Ik wit dat er net yn Fryslân wennet, mar fertel my ris, WÊR'T / wêr OFT
er wennet.

At verumfokus útwizing docht oer de C-posysje, dan moat *wêr* yn *wêr't* yn C stean en *wêr* yn *wêr oft* yn Spec,CP.³³

By Bayer & Brandner (2008a,b) en Bayer (2015) binne keale fraachwurden ambigu yn 'e syntaksis. Dat ropt in pear lestige teoretyske fragen op, bygelyks hoe't keale fraachwurden ûnderskikers wêze kinne of hoe't de uniformiteit fan syntaktyske keatlingen (dy't yn harren útstel in haad as kop en in wurdkloft as sturt hawwe soene) garandearre wurde kin. De technyske oplossingen dy't se dêrfoar bybringe binne (bygelyks in latint C-skaaimerke op keale fraachwurden dat aktyf wurdt, at se foaropset wurde) lykje frijwat adhoc. Ynpleats soe men dêrom oannimme kinne dat fraachwurden yn 'e syntaksis altiten wurdkloften binne en earst yn 'e fonology (op it nivo fan 'e *Phonetic Form*) as fonologyske wurden (ω) of as fonologyske kloften (φ) analysearre wurde. Weerman (1989, 128) wol der bygelyks foar it Hollânsk op út dat leksikale spesifisearders fan C (lykas *wie* 'wa' en *die* 'dy') op PF as ynfolling fan C fungearje:

33. Op it hâlden en dragen fan verumfokus by ûnderskikers yn it Frysk hat Bergsma (2019) wiisd. Hja jout lykwols allinnich mar foarbylden mei betreklike bysinnen lykas *Hanna dûnset net faak, mar dy pear minsken WA'T / wa DAT se mei dûnse hat, binne hielendal fan 'e mik, dêr't wa dat by my net grammatikaal is* (ferl. par. 4.4., foarbyld (40)).

- (25) a. $[C' [WH] [C [C \emptyset] \dots]] \Rightarrow$ (syntaksis)
 b. $[C' [C WH] \dots]$ (PF)

Men soe de útstavering fan 'e neutrale finite ûnderskikker DAT yn (14) dêrneffens sa omformulearje kinne:

- (26) $C_{fin} \rightarrow 't \mid [CP [C' \omega _]$
 $C_{fin} \rightarrow oft_{expl} \mid [CP \phi [C' _]$
 $C_{fin} \rightarrow dat$ (yn alle oare gefallen)

Ik lit hjir ynearsten tuskenbeiden op hokker nivo, syntaksis of fonology, oft fraachwurden ambigú binne tusken haad en wurdkloft, mar hingje om reden fan simpelens oer nei it lêste.

Men soe jin ôffreegje kinne wêrom't freegjende foarnamwurden krekt ambigú binne tusken haad en wurdkloft. Sa't noch bliken dwaan sil, binne útroppende foarnamwurden, betreklike foarnamwurden en bywurden dat net. Ik soe derop útwolle, dat dat dat gearhinget mei it feit dat freegjende foarnamwurden, yn tsjinstelling ta dy oare foarnamwurden en bywurden, in wurdkloft út it plak keare kinne (*wa't it dien hat – hokker man/frou/bern... oft it dien hat*); útroppende foarnamwurden, betreklike foarnamwurden en bywurden binne altiten keale (eksklamative, rillative, temporele) operators.³⁴

In rillevante fraach oangeande it Frysk is noch, hoe't de krekte ferdieling fan farianten lykas *wa't* en *wa oft* is? Sa yn it earste oankommen binne der gjin dúdlike konteksten, dêr't men it iene brûke kin en it oare net. Neffens it *Head Preference Principle* yn (21) soe *wa't*, dêr't *wa* in haad is, it einliks winne moatte fan *wa oft*, dêr't *wa* in wurdkloft is. Oan 'e neikommende tabel mei de frekwinsjes fan fraachwurden mei de enklityske ûnderskikker njonken sokken mei *oft* yn it korpus Nijfrysk fan 'e taaldatabank (*Frisian Language Corpus*) fan 'e Fryske Akademy docht ek wier bliken dat de earsten (alleast yn teksten) dúdlikernôch de pree hawwe.³⁵

34. De fraachwurden *wa* en *wat* kinne yn it Frysk mei de dummy-haadwurden foar persoan en ding/guod brûkt wurde:

- (i) Wa minske docht soks no?
 (ii) Wat ding? Wat guod?

Lyksa kinne de bywurdlike fraachwurden *wêr* en *hoe* mei 'dummy-bywurden' foar plak en wize kombinearre wurde: *wêrearne* (*wêroansje*, *wêrsanne*), *hoesa*. *Wannear* is etymologysk in gearkeppeling fan it fraachwurd *wann*- en it bywurd fan tiid *-ear*.

35. It betreklik foarnamwurd *dy* komt allinne mar mei de enklityske ûnderskikker foar (sj. par. 4.4.). Opfallend is de navenant hege skoare fan *hoe oft*; ik ha dêr gjin ferklearring foar.

Cliticised complementiser	Frequency in FLC	Full complementiser <i>oft</i>	Frequency in FLC	Translation
<i>wa't</i>	> 2000	<i>wa oft</i>	2	'who'
<i>wat</i>	> 2000	<i>wat oft</i>	2	'what'
<i>wêrom't</i>	> 400	<i>wêrom oft</i>	7	'why'
<i>hoe't</i>	> 5000	<i>hoe oft</i>	76	'how'
<i>wannear't</i>	> 500	<i>wannear oft</i>	5	'when'
<i>wêr't</i>	> 1900	<i>wêr oft</i>	7	'where'
<i>dy't</i>	> 5000	<i>dy oft</i>	0	'who (REL)'

Tabel: De frekwinsje fan 't en *oft* nei keale fraachwurden (E. Hoekstra 2020b).

De fraach liket sadwaande earder te wêzen wêrom't foarmen mei *oft* überhaupt foarkomme. Moolk komt dêrby in stribjen nei fonologyske yntegriteit yn 't spul; it soe wêze kinne, dat *wa oft* njonken *wa't* op fuotten bliuwe kin, om't de foarm mei de enklityske ûnderskikker 't minder trochsichtich is as deselde mei *oft*. De enklityske ûnderskikker raant mei syn gastwurd gear en bewurkmasteret bytiden fonologyske prosessen dy't de yntegriteit fan it gastwurd skeine (bygelyks it skrassen fan *r* yn *wêr't* [vɛ:t]). Men soe jin fierders ôffreegje kinne, hokker rolle oft klam spilet: Soe men at it fraachwurd beklamme wurdt earder *oft* brûke (bgl. *Ik wit allinnich WÊR oft / WÊR't se spylje sille, mar net WANNEAR*)? Bayer & Brandner (2008a, 93) wolle der bygelyks op út dat keale fraachwurden mei kontrastive fokus gjin haden wêze kinne; neffens Cardinaletti & Starke (1999) kinne allinnich sterke foarnamwurden fokusklam krije en hawwe sterke foarnamwurden in rikere syntaktyske struktuer as swakke en klityske foarnamwurden.³⁶ It fer-

36. Schoenenberger (2017) wiist ek mear yn 't algemien op 'e rolle fan 'e prosody by it foarkommen fan *Doubly-filled Comps* yn it Switsersk Dútsk (St. Gallen). Yn har ûndersyk oppenearret de ûnderskikker *dass* him nea by ûnbeklamme ienwurdiddige

skil tusken skriuwtaal en sputsen taal soe ek rillevant wêze kinne: Wurde farianten mei 't yn 'e skriuwtaal sterker prifferearre as yn 'e sprutsen taal? Dat binne allegearre fragen dêr't neier ûndersyk grif mear klearrichheid oer jaan kin. Hjir lit ik de fraach nei de fierdere kwalitative en kwantitative ferdieling fan 'e beide farianten ynearsten gewurde en stel allinnich fêst dat se yn prinsipe beide mooglik binne.³⁷

Njonken freegjende bysinnen binne der ek noch freegjende haadsinnen mei bysinfolchoarder dy't ynlaat wurde fan ûnderskikkers:

- (27) a. *Op_{wh} Oft_{dub/hyp}* er dat wol witten hat?
 b. *Hoe oft_{expl} / 't* it no mei har giet?
 c. *Yn hokker hûs oft_{expl}* se wenje?

De ferdieling fan 'e ûnderskikkers is dêr lykwols net oars as yn freegjende bysinnen.

4.2. Útroppende bysinnen

De ûnderskikkers *dat* en *oft_{dub/hyp}* kinne as 'útroppartikels' yn útroppende haadsinnen mei bysinfolchoarder brûkt wurde:³⁸

- (28) a. *Op_{exkl} dat* jimme my de einen net ferbalje!
 b. *Op_{exkl} oft_{dub/hyp}* se dêr ek grutsk op wie!

Yn 'e Spec,CP stiet yn sokke gefallen moolk in ferhoalene eksklamative operator.

Útroppende bysinnen wurde ornaris fan it útropwurd *hoe* ynlaat (al is sa ek mooglik). Ferlykje:

- (29) a. It is alderraarst *hoe't* [*sa't*] it hjir juster tongere hat.
 b. Ik ha my besaud *hoe't* [*sa't*] dy jonge op syn heit liket.

Oars as it fraachwurd *hoe* (ferl. (19c)), dat *oft_{expl}* en 't by him hawwe kin, kin it útropwurd *hoe* yn (29) inkeld mei de enklityske ûnderskikker 't kombinearre wurde en kin it mei oare wurden allinnich mar as haad yn 'e C-posysje stean. It útropwurd *hoe* fungearret as in keale eksklamative operator.

fraachwurden, gauris by beklamme ienwurdliddige fraachwurden en tige faak by mearwurdliddige fraachwurd(kloft)en.

37. Yn freegjende haadsinnen lykas *Wa hat it dien?* is it keale fraachwurd fansels altyd in wurdkloft, om't de C-posysje dêr fan it finite tiidwurd beset wurdt.

38. Dêrby wurdt it sterk beklamme *oft_{dub/hyp}* yn (28b) feitliks anty-dubitatyf, d.w.s. it nimt alle twifel wei; (28b) befestiget tige mei klam de fraach *Oft se dêr ek grutsk op wie?* Ferlykje ek de sterke befestiging *En of!*

At it útropwurd *hoe* yn in wurdkloft stiet, dan wurdt yn bysinnen de hiele útroppende wurdkloft foaropset (*pied piping*). Mei't dy wurdkloft allinnich mar yn Spec,CP stean kin, oppenearret him yn sokke gefallen de ûnderskikker *oft* yn C:

- (30) a. It is alderraarst hoe [sa] hurd **oft**_{expl} se rinne kin.
b. It ha my besaud hoe'n [sa'n, wat in] krieën **oft**_{expl} dêr yn 'e beammen sieten.

Yn 'e haadwurdkloft yn (30b) is njonken *hoe* net allinnich *sa*, mar ek *wat* as útropwurd mooglik.³⁹ It is dúdlik dat it yn (30) om ekspletyf *oft* te rêden is; útroppende sinnen lykas yn (30) binne net dubitatyf of hypotetysk.

Yn 'e útroppende sinnen yn (31) (ferl. Sipma 1949, 80, WFT 3, s.v. *dat* III, 7) ferskynt de ûnderskikker *dat*:

- (31) a. Smoarch Op_{rill} **dat** it dêr wie!
b. Lige Op_{rill} **dat** er koe!
c. In aparte fûgel Op_{rill} **dat** wy dêr sjoen ha!
d. Yn in djoer hotel Op_{rill} **dat** se sliept ha!

At *dat* in ûnderskikker is, kin der neffens myn útstel gjin foarôfgeand leksiikaal materiaal yn 'e selde sin stean (ferl. (9)). Dat bestjut dat de earste sterk beklamme konstituïnt yn (31) loftsdislokearre wêze moat (d.w.s. bûten de eigentlike sin, de CP, stiet). Yn 'e Spec,CP stiet nei alle gedachten in ferhoalene rillative operator.⁴⁰

Yn 'e fêste konstruksje yn (32), dêr't it antesedint in skelwurd is, is njonken de ferhoalene rillative operator + *dat* ek it betreklike foarnamwurd *dy* + 't mooglik (ferl. WFT 3, s.v. *dat* I, 3e):⁴¹

39. De wjergader fan útroppend *hoe* (*sa*, *wat*) yn bysinnen is *wat* yn haadsinnen. Ferlykje:

- (i) Wat hat it hjir juster tongere!
(ii) Wat liket dy jonge op syn heit!
(iii) Wat kin se hurd rinne!
(iii) Wat sieten dêr in krieën yn 'e beammen!
Wat in krieën sieten dêr yn 'e beammen!

Sjuch Hoekstra (2016) en Wolf (2020) foar in besprek fan útropsinnen mei *wat* yn it Frysk.

40. Yn gefallen fan *P(reposition)-Stranding* is der sa't 't liket in oanstried om de ferhoalene rillative operator troch in overt betreklik foarnamwurd te ferfangen:

- (i) a. In djoer hotel Op_{rill} **dat** se yn sliept ha!
b. In djoer hotel dêr't se yn sliept ha!

41. Foar it haadwurd stiet yn 'e konstruksje yn (32) gjin ûnbeskaat lidwurd (ferl. *Do bist in stjonkert! Ik bin in grutte sipel!*), grif om't it dêr as fokatyf (namme) brûkt wurdt.

- (32) a. Stjonkert *Op_{rill}* **datst** / *dy'tst* bist!
b. Grutte sipel *Op_{rill}* **dat** / *dy't* ik bin!

Betreklike foarnamwurden binne altiten haden en kinne dêrom allinnich mar mei de enklityske ûnderskikker 't ferskine (ferl. par. 4.5.).

Guon sprekkers kinne yn 'e konstruksjes yn (31) en (32) ek *oft* brûke (ferl. Popkema 1979, 266, 288, fuotnoat 51):

- (33) a. *Smoarch* **oft_{expl}** it dêr wie!
b. *In aparte fûgel* **oft_{expl}** wy sjoen ha!
c. *Stjonkert* **oft_{explst}** bist!

Dat tsjut der nei alle gedachten op dat it loftdislokearre antesedint weranalysearre is as in topikalisearre wurdkloft yn Spec,CP.⁴² De ûnderskikker *dat* wurdt yn dat gefal troch de ekspletive ûnderskikker *oft* út it stee keard.

4.3. Winskjende bysinnen

De ûnderskikkers *dat* en *oft_{dub/hyp}* (yn it jaske fan *at*) kinne ek as 'winskpartikels' yn winskjende (útroppende) haadsinnen mei bysinfolchoarder brûkt wurde:

- (34) a. *Op_{exkl}* **datst** mar in âld wyfke wurde meist!
b. *Op_{exkl}* **at** er der mar om tinkt om de kat te fuorjen!

De winskjende sinnen yn (34) befetsje lykas (oare) útroppende sinnen moolk in ferhoalene eksklamative operator.

In nijsgjirrich foarbyld fan hoe't troch grammatikalisearring in winskpartikel ûntstean kin, fynt men yn it 19de-iuwske Frysk.⁴³ Ferlykje de sinnen yn (35), mei boarneoantsjuttingen neffens it WFT:⁴⁴

42. Deselde struktuer moat men foar útroppende haadsinnen mei *piep piping* fan it útropwurd (*hoe, wat*) lykas yn (i) oannimme:

- (i) a. *Yn hoefolle frjemde lannen* **oft** se al net west ha!
b. *Wat in jild* **oft** er al net oppotte hat!

43. De grammatikalisearring fan 'k *woe* ta in winskpartikel yn it Nijfrysk is in efterhelling of fuortsetting fan itselde ferskynsel yn it Midfrysk (ferl. Hoekstra 1993b). Dêr ferkringt 'k *woe* meast noch de ûnderskikker *dat* (ferl. (ia)), mar yn 'Ansck in Houck' is al in foarbyld mei enklitysk 't te finen (ferl. (ib)):

- (i) a. 'k *woe* ick ien wief hie der my voegge. [1776A, r. 5]
b. *Ick woet*-ir hier al wier. [1639B, r. 229]

Sjuch foar de boarneoantsjuttingen de *Foarriedige katalogus fan de boarnen fan it Midfrysk* (2008).

44. Yn 'e sinnen yn (i) is it ûnderwerp 't grif mei de ûnderskikker 't gearraand:

- (35) a. 'k Woe 't elk sîn fryer mette, / Den seidon wy hiam daelk huer elk hin nei koe setta. [T.G. v.d. Meulen, *Nieuwe Friesche Volks-almanak* 88 (1858)]
 b. 'k Woe 't er mar opkraske mei sîn pîne in 't ear. [H. v.d. Zee, *De kaertlidster fen Gritsebûrren* 37 (1868)]
 c. 'k Woe 't Bonno hjir wier! [T. Velstra, *It gouden kroantsje* 96 (1881)]
 d. 'k Woe 't Ine hjar mar hwet mear like. [T. Velstra, *De twa ringen* 23 (1888)]

Dêr is it oarspronklike haadsintsje 'k woe weranalysearre as in partikel yn 'e C-posysje fan 'e oarspronklike bysin:

- (36) [CP 'k Woe [CP [C' **dat** ... > [CP [C' 'k Woe't ...

De oarspronklike ûnderskikker *dat* wurdt 't, om't it enklityske 't in gaadlik gastwurd ([kwuə]) ta syn foldwaan krige hat.

4.4. Betreklike bysinnen

Keale betreklike foarnamwurden kinne inkeld mei de enklityske ûnderskikker 't foarkomme. Ferlykje:

- (37) a. De jonge dy't dêr rint, is myn broer.
 b. It famke dat (< dat't) dy in fyts liende, is myn suster.
 c. De studint dêr't se mei praat, is myn neef.

Dat hâldt ek foar betreklike foarnamwurden mei ynsletten antesedint:

- (38) a. Dy't / Wa't it wit, mei it sizze.
 b. Dêr't wy wenje, is in grutte mar.

En it jildt allyksa foar de universele betreklike foarnamwurden mei ynsletten antesedint, dy't út in keal fraachwurd mei in foarôfgeand *al* besteane:

- (39) a. Al wa't kaam, Piter net.
 b. Al wêr't wy hinnegongen, wy koene nearne bankje.
 c. Al hoe't se har bêst die, it slagge har net.

-
- (i) a. 'k Woe 't mar altiid merke wier! [T.G. v.d. Meulen, *Mîn suchten en mîn sangen* 5 (1859)]
 b. 'k Woe 't mar wer birêdden wier. [J. Sytema, *It krantlêsen fen boer Pibe* 5 (1865)]

Oars as it fraachwurd *wa*, dat 't en *oft* by him hawwe kin (ferl. (19a)), kin it betreklik foarnamwurd *wa* yn (38a) en yn (39a) allinnich mar as haad foarkomme en sadwaande allinnich mar mei 't kombinearre wurde.

Yn it gefal fan *pied piping* fan lichte ferhâldingswurdkloften mei betreklik foarnamwurd *wa*, dêr't de ferbining ferhâldingswurd + *wa* as in haad fungearret, is ek inkeld 't mooglik:

(40) De studint mei wa't se praat, is myn neef.

Ferlykje de betreklike bysin yn (40) mei de freegjende bysin yn (19e), dêr't 't en *oft* beide tastien binne.

Betreklike foarnamwurden binne keale rillative operators, dy't net troch in haadwurdkloft út it stee keard wurde kinne; dêrfandinne kinne se allinnich mar as haden foarkomme. At in possessive wurdkloft mei in betreklik foarnamwurd *dy* of *wa(-)* lykwols troch *pied piping* foaropset wurdt, d.w.s. yn Spec,CP stiet, is allinnich *oft* as ûnderskikker yn 'e C-posysje tastien:

(41) a. De man dy syn haachskjirre **oft**_{expl} ik liend ha, is ús buorman.

b. Dat is de jonge waans / wa syn mem **oft**_{expl} okkerwyks ferstoarn is.

It giet dêr dan dúdlikernôch om ekspletyf *oft*; betreklike bysinnen binne net dubitatyf of hypotetysk.

4.5. Bywurdlike bysinnen

By bywurdlike bysinnen moat in ferskil makke wurde tusken bywurdlike bysinnen dy't ynlaat wurde troch in bywurd (4.5.1.) en sokken dy't mei ferhâldingswurd begjinne (4.5.2.). Benammen by de lêsten binne der in pear spesjale tûkelteammen.

4.5.1. Bywurden

De bywurden fan tiid *doe*, *no* en *wyls(t)* kinne as bynwurd (temporele operators) brûkt wurde en steane dan altiten mei de enklityske ûnderskikker 't yn 'e C-posysje:⁴⁵

(42) a. Hy begûn te sjitten, doe't de plysje kaam.

b. No't wy âld binne, begripe wy dat better.

c. Wylst (= wyls(t)'t) se om it tsjerkhûf rûnen, letten de klokken.⁴⁶

45. It bynwurd *sa't* kin ek in temporele betsjutting ('op it stuit dat') hawwe, bgl. yn *Sa't er der ynkaam, wie elkenien stil* (WFT 18, s.v. *sa't*, 3). Yn dat gefal is it basearre op *sa* as bywurd fan tiid (*Ik kom sa*). Gebrûkliker is *sa't* as ôflieding fan similatyf *sa as* (sj. par. 4.6).

46. Njonken *wylst* fynt men *wilens dat*, bygelyks yn:

Wannear kin him as fraachwurd en as temporeel-betingjend bynwurd oppe-
nearje. Ferlykje it ferskil tusken it fraachwurd *wannear* yn (43a) en it
bynwurd *wannear* yn (43b):⁴⁷

- (43) a. Hy wist net, wannear **oft**_{expl} / 't er wer yn Snits komme soe.
b. Ik gean altiten by myn suster oan, wannear ***oft** / 't ik yn Snits bin.

It fraachwurd kin as haad of as wurdkloft analysearre wurde; yn it earste ge-
fal folget de enklityske ûnderskikker 't, yn it twadde ekspletyf *oft*. It by-
wurdlike bynwurd is altiten in haad en lit allinnich mar 't ta.

Guon bywurdlike bynwurden binne troch grammatikalisearring út eigen-
skipswurdkloften yn ferlykjende bysinnen ûntstien. Folslein grammatika-
lizearre ta in (gearstald) haad is *hoewol*, dat dêrom ek mar allinnich mei 't
foarkomt:

- (44) Hy hat ús holpen, hoewol't er it net oan tiid hie.

It gebrûk fan ûnderskikkers yn ferlykjende bysinnen komt wiidweidiger te
praat yn par. 4.6.

4.5.2. Ferhâldingswurden

It Frysk hat frijwat bynwurden dy't op in ferhâldingswurd basearre binne.
By it bynwurd fan reden yn (45) en de bynwurden fan tiid yn (46) oppe-
nearret him fariaasje tusken *dat* en 't:

- (45) Hja leit yn 't sikehûs, om **dat** / 't se in oerhaal hân hat.
(46) a. Wy fuotfagen, foar **dat** / 't wy yn 'e hûs gongen.⁴⁸
b. Nei **dat** / 't se de bern op bêd brocht hie, die se de tillefyzje oan.
c. Fan **dat** / 't er ophoden wie fan smoken, begûn er te groeien.
d. Mei **dat** / 't se ta de doar útgie, begûn it te reinen.⁴⁹
e. By **dat** / 't it maitiid waard, hie er syn boat wer yn 't wetter.

(i) Wilens, **dat** er oer it brief gear is, makket master Walinga himsels lulk.
[Sj. v.d. Schaaf, *Abbingawâld* 176 (1947)]

Mei't *wilens* op in ûnbeklamme wurdlied útgiet, kin it net as gastwurd fan 't foar-
komme (sj. par. 3.1.1.). It bywurd *wilens* moat yn (i) bûten de bysin stean (tink om 'e
aparte komma!).

47. Njonken *wannear*('t) steane de skriuwtalfoarmen *hoenear*('t), dat inkeld as freegjend
foarnamwurd foarkomt, en *bywannear*'t, dat allinnich mar as betingjend bynwurd fun-
gearje kin (Tamminga 1973a).

48. Dêrfoar ek *eardat* en *ear*'t (mei in net mear selsstannich foarkommend ferhâldings-
wurd of bywurd **ear*?).

49. *Mei dat* en *mei*'t kinne ek as bynwurd fan reden ('omdat') brûkt wurde.

- f. Ik wachte oant **dat** / oant (= oant't) jimme klear wiene.⁵⁰
 g. Sûnt **dat** / sûnt (= sûnt't) dêr in faasjebeheining ynfierd is, binne der minder ûngelokken.⁵¹

By de foarm mei 't moat it ferhâldingswurd yn 'e C-posysje stean, mar hoe moat de foarm mei *dat* ferklearre wurde? Om't *dat* allinnich mar foarkomme kin, at der gjin foarôfgeand leksikaal materiaal yn 'e selde sin stiet (ferl. (9)), moat it ferhâldingswurd bûten de sin stean. By de farianten mei *dat* ha wy dus feitliks net te krijen mei bynwurden, mar mei ferhâldingswurden dy't in *dat*-sin selektarje. Foar de farianten yn (45) en (46) kin men fan 'e neikommende struktueren útgean:

- (47) a. $\underline{P}$ [_{CP} $\underline{Op}_{temp}$ [_{C'} **dat**]
 b. [_{CP} [_{C'} $\underline{P}$ + 't]

Yn 'e a-fariant stiet yn 'e Spec,CP in ferhoalene tiidoperator, deselde dy't men ek oannimme moat yn in gefal lykas (48):

- (48) Hy ferflokke de dei $\underline{Op}_{temp}$ **dat** er berne wie.

Dy tiidoperator mist der yn 'e b-farianten; dêr is it bynwurd de (basisginne-rearre) operator. Subtile stipe foar de analyze yn (47) komt fan 'e ynterpretaasje fan beide farianten. Larson (1990), dy't him beropt op 'e dissertaasje fan Geis (1970), hâldt út dat Ingelske sinnen mei ferhâldingswurden fan tiid lykas *before*, *after*, *since* en *until* ambigú binne tusken twa lêzingen. Sa kin in sin lykas

- (49) I saw Mary in New York before she claimed that she would arrive.

betsjutte dat ik Mary yn New York seach foar it stuit dat se wat oer har oankomst sei of dat ik har yn New York seach foar it stuit dat se as oankomsttiid oanjûn hie. Larson wol der op út dat dy twa lêzingen korrespondearje mei in foaropsetting fan 'e tiidoperator út 'e hegere of út 'e legere bysin. Yn 'e ferlykbere Fryske sin mei *foar dat* yn (50) fynt men deselde ambiguiteit:

- (50) Ik seach Jeltsje yn Ljouwert foar **dat** se sei dat se oankomme soe.

50. Ek *ta dat* en *ta't* (Tamminga 1973b).

51. Yn 'e foarm *sûnt* (< *sûnt't*) soe men *sûnt* teoretysk ek as bywurd analysearje kinne (ferl. *Hja hie sûnt net wer yn Fryslân west*), mar de fariaasje mei *sûnt dat* makket it wierskynlik dat men mei in ferhâldingswurd *sûnt* te krijen hat.

De tiidoperator kin út 'e hegere sin komme (ferl. (51a)) – dan haw ik Jeltsje foar har oankundiging sjoen – of hy komt út 'e legere sin (ferl. (51b)) – dan haw ik har foar har oankundige oankomst sjoen.

- (51) foar [Op **dat** se t_i sei [dat se oankomme soe]]
foar [Op **dat** se sei [t_i dat se t_i oankomme soe]]

Dêrfoaroer kin deselde sin mei *foar't* yn (52), dêr't *foar* de (basisginnerearre) tiidoperator is en dêr't dus gjin foaropsetting is, inkeld de hegere lêzing hawwe:⁵²

- (52) Ik seach Jeltsje yn Ljouwert foar't se sei dat se oankomme soe.

Dat jildt nammers ek foar bynwurden fan tiid op basis fan in bywurd lykas *doe't* of *wylst*; in sin lykas (53) hat inkeld de hegere lêzing:

- (53) Ik seach Jeltsje yn Ljouwert doe't se sei dat se oankomme soe.

By de gefallen yn (45) en (46) is fansels wer de fraach wat de ferdieling tusken farianten mei *dat* en *'t* stjoert. Njonken de niiskrekt besprutsen semantyske faktoaren spylje dêrby sûnder mis de tsjinstelde krêften fan Hollânske ynterferinsje en Frysk skriuwtaalynfloed in rolle. Ik lit it hjir ynearsten wer by de fêststelling dat beide farianten mooglik binne.

Der is yn it Frysk in rûfeltsje ferhâldingswurden dat allinnich mar mei *dat* foarkomme kin en dêr't de ferbining fan ferhâldingswurd en *dat* dus net ta in bywurd mei *'t* grammatikalisearre is (ferl. de Rooy 1965, 114; Popkema 2006, 204).⁵³

- (54) sûnder dat, *sûnder't
neigeraden dat, *neigeraden't
mits dat, *mits't
ynpleats dat, *ynpleats't
troch dat, *troch't

52. Itselde ynterpretative ferskil as by (50) en (52) yn it Frysk kin men yn Hollânsk obstrewearje by it bywurd *voor* (*dat*):

- (i) a. Ik zag Marie in Amsterdam voor dat ze zei dat ze aankomen zou.
b. Ik zag Marie in Amsterdam **voor** ze zei dat ze aankomen zou.

Sin (1b) mei *dat* is ambigú tusken in hegere en in legere lêzing, wylst sin (ib) allinnich mar de hegere lêzing hat. Yn (ia) selektarret it ferhâldingswurd *voor* in *dat*-sin mei foaropsetting fan in tiidoperator, in (ib) stiet *voor* yn 'e C-posysje (d.w.s. de posysje fan *dat* yn (ia)) en fungearret as (basisginnerearre) tiidoperator.

53. Yn 'e skriuwtaal en yn wurdboeken oppenearje de stjerkefoarmen har bytiden lykwols troch hyperkorreksje of oerginneralisaasje.

Yn 'e earste twa gefallen giet it om ferhâldingswurden dy't op in ûnbeklamme wurdlied útgeane en dêrom net as gastwurd foar 't fungearje kinne (ferl. par. 3.1.1.). By *mits dat* en *ynpleats dat* kin de wankende (minder winsklike) konsonantkloft *tst* yn **mits't* en **ynpleats't* de grammatikalisearring behindere ha (Hoekstra 1985). Nijsgjirrich is it gefal fan *troch dat*. By *troch dat* binne der gjin fonologyske faktoaren dy't in ûntjouwing ta **troch't* behinderje koene. In ferklearring foar it missen fan **troch't* soe lykwols wêze kinne dat it ferhâldingswurd *troch* in faktive bysin selektarret.⁵⁴

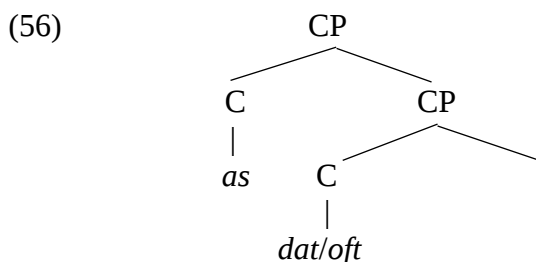
(55) Troch (it feit) **dat** der pannen ôfwaaid wiene, begûn it dak te lekken.

Faktive sinnen wurde gauris analysearre as haadwurdkloften mei in ynbêde CP (Kiparsky & Kiparsky 1971, Haslinger 2007, hdst. 4). Moolk wurdt de grammatikalisearring fan it ferhâldingswurd *troch* ta in bynwurd yn C troch de tuskenlizzende haadwurdlike skyl opkeard.

4.6. Ferlykjende bysinnen

Ferlykjende konstruksjes smite in soad spesifike problemen op, dy't yn it ramt fan dit artikel net allegearre besprutsen wurde kinne (sjuch Jäger (2018, 2019) foar in wiidweidich besprek fan 'e histoaryske ûntjouwing en syngroane status fan ferlykjende konstruksjes yn it Dútsk). Ik behein my hjir ta in koart besprek fan ferlykjende bysinnen (dy't as de standert fungearje dêr't neffens ferlike wurdt) en de ûnderskikers dy't har dêryn oppenearje.

Ferlykjende bysinnen wurde yn it Frysk foarôfgien fan it ferlykjend partikel *as*. Ik gean derfan út dat dat partikel net ta de ferlykjende bysin heart, mar it haad is fan in hegere CP (Bacskai-Atkari 2014):

54. Yn it Frysk kinne guon tiidwurden mei in fêst ferhâldingswurd ek in faktive *dat*-sin selektarje (Haslinger 2007, 177):

- (i) a. Hy klage oer (it feit) **dat** de besine sa djoer wie.
- b. Ik betanke him foar (it feit) **dat** er my holpen hie.

Yn ferlykjende konstruksjes fynt lykwols – sa't daliks sjen litten wurde sil – gauris weranalyze plak, ynsafier dat it ferlykjend partikel *as* en de ûnderskikker fan 'e ferlykjende sin gearrane en ferienfâldige wurde (en de dûbelde CP yn (56) ta in inkelden ien wurdt).

Besjuch alderearst de neikommende ferlykjende bysinnen:

- (57) a. Hy die as *Op_{world}* **oft**_{dub/hyp} er my net sjoen hie. (hypotetyske ferliking)
 a'. Hy die as *Op_{world}* **hie** er my net sjoen.
 b. It wie in jonge as *Op_{world}* **oft**_{dub/hyp} er út 'e dyk dold wie.
 b'. It wie in jonge as *Op_{world}* **wie** er út 'e dyk dold.
 c. It hûs wie sa as *Op_{rill}* **dat** ik ferwachte hie. (similatyf)
 d. It hûs wie sa/like grut as *Op_{deg}* **dat** ik ferwachte hie. (ekwatyf)
 e. It hûs wie grutter as *Op_{deg}* **dat** ik ferwachte hie. (komparatyf)

Yn hypotetyske ferlikingen, dy't histoarysk in similatyf mei in betingjende sin kombinearre (*Hy die sa as dat er dwaan soe, at er my net sjoen hie*), hat de sin nei *as*, lykas ienfâldige betingjende sinnen, in ûnderskikker *oft/at*, at der teminsten gjin foaropsetting fan it tiidwurd is (lykas yn (57a' en b')). Yn 'e ferlykjende bysin yn similiativen, ekwativen en komparativen, dy't net dubitatyf of hypotetysk binne en dêr't in ferhoalene rillative of graadoantsjuttende operator foaropset wurdt, ferskynt de ûnderskikker *dat*. Dat strykt oant sa fier hielendal mei de ferdieling fan *dat* en *oft*, sa't wy dy hjirboppe fêststeld hawwe (ferl. par. 3.1.4.). Mar der is yn it Frysk yn ferlykjende bysinnen in protte fariaasje, dy't net samar yn 't lyk te bringen is mei de wenstige distribúsje.

Sa is it hiel gewoan en brûk ynstee fan *as oft* en *as dat* allinnich mar *oft* (Popkema 1979, 262, 266, 273):

- (58) a. Hy die **oft** er my net sjoen hie.
 b. It wie in jonge **oft** er út 'e dyk dold wie.
 c. It hûs wie sa **oft** ik ferwachte hie.
 d. It hûs is sa/like grut **oft** ik ferwachte hie.
 e. It hûs wie grutter **oft** ik ferwachte hie.

It weilitten fan 'as' yn hypotetyske ferlikingen komt allyksa yn it Hollânsk foar, dêr't njonken *alsof* ek *of* mooglik is (*Hij deed (als)of hij me niet gezien had*).⁵⁵ Ik soe de skriuwwize fan Hollânsk *alsof* as in oanwizing opfetsje wolle dat it ferlykjende bynwurd mei de ûnderskikker fan 'e ferlykjende bysin ta ien gearstalde ûnderskikker *alsof* gearrane kin, dy't dan ferienfâldige

55. Ferlykje de Rooy (1965, 71-72).

wurde kin ta *of*. Foar it Frysk soe ik ek in ûntjouwing *as oft > as-oft > oft* oannimme wolle.⁵⁶

In ferlykbere ûntjouwing soe men yn it Frysk by *as dat* yn similitiven, ekwativen en komparativen oannimme kinne (*as dat > as-dat > oft*); yn it Hollânsk kin *als/dan dat* (oer *als-dat/dan-dat?*) ek ta *als/dan* wurde (*Het huis is zo groot als (dat) ik verwacht had, Het huis is groter dan (dat) ik verwacht had*). De fraach is dan lykwols, wêrom't yn it Frysk by de ferienfâldiging fan *as-dat* de ûnderskikker *oft* ferskynt (njonken *as*, dat *oft* altiten út it stee keare kin). Dy ûnderskikker, alteast de ekspletive fariant dêrfan, soe men ferwachtsje, at der in wurdkloft yn 'e Spec,CP stiet. Ik gean der dêrom fan út dat yn 'e gefallen yn (58c,d,e) *sa* en de gradearre eigenskipswurdkloften *sa grut* en *grutter* de Spec,CP fan 'e ferlykjende bysin ynnimme, mei oare wurden de operator yn (57c,d,e) leksikalisearje.⁵⁷

- (59) a. It hûs wie [*sa oft_{expl}* ik ferwachte hie].
 b. It hûs wie [*sa grut oft_{expl}* ik ferwachte hie].
 c. It hûs wie [*grutter oft_{expl}* ik ferwachte hie].

Sa'n struktuer moat likegoed al oannommen wurde foar korrelative ferlikingen lykas yn (60), dêr't nea (mear) *as dat* stiet:

- (60) *Wat grutter oft_{expl} se wurde, wat mear oft_{expl} se ite.*
 (korrelative ferliking)

Yn guon gefallen kin de hiele ferliking (*sa* (A) *as*) weranalysearre wêze ta in bynwurdlik haad. Dat kin men bygelyks obstrewearje by similitiven (*sa as*) lykas yn (61):⁵⁸

-
56. Ik praat by de ûntjouwing fan *as oft* (en *as dat*) ta *oft* fan 'ferienfâldiging', de reduksje fan in kompleks bynwurd ta in inkeld bynwurd, mar haw noch net rjucht foar 't ferstân hoe't dy ferienfâldiging krekt yn syn wurken giet. Ferlykje ek Popkema (1979, 266), dy't it oer 'ferkoarting' hat: "At koe yn dy gefallen [by ferlikingen, nei komparatyf, oan it begjin fan in folsleine bysin] wolris in ferkoarting wêze fan *as at* of *as dat*."
57. Der binne sprekkers (lykas iksels), dy't yn ekwativen en komparativen ynstee fan *as dat* (*as-dat*) ek *as-oft* brûke kinne, moolk in mjuksfoarm fan *as-dat* en *oft*:
- (i) a. It hûs wie sa **as oft** ik ferwachte hie.
 b. It hûs wie sa grut **as oft** ik ferwachte hie.
 c. It hûs is grutter **as oft** ik ferwachte hie.
58. Yn it Hollânsk binne *zo* en *als* gearraand en ta ien gearstald bynwurd *zoals* wurden. Itselde kin yn it Frysk ek mei *lykas* (ferl. Hollânsk *evenals*) bard wêze:
- (i) **Lykas** ik al sein ha... →

- (61) $\underline{sa} [_{CP} \text{as} [_{CP} [_{C'} \text{dat} \dots >$
 $\underline{sa} [_{CP} [_{C'} \text{as-dat} \dots >$
 $[_{CP} \underline{sa} [_{C'} \text{oft}_{expl} \dots >$
 $[_{CP} [_{C'} \underline{sa}'t \dots$

Mar ek yn in stikmannich gefallen mei ekwativen (*sa A as*) kriget sa'n wer-analyze syn beslach (ferl. E. Hoekstra 2020a):

- (62) $\underline{sa \text{ lang}} [_{CP} \text{as} [_{CP} [_{C'} \text{dat} \dots >$
 $\underline{sa \text{ lang}} [_{CP} [_{C'} \text{as-dat} \dots >$
 $[_{CP} \underline{sa \text{ lang}} [_{C'} \text{oft}_{expl} \dots >$
 $[_{CP} [_{C'} \underline{salang}'t \dots$

Deselde ûntjouwing as by *salang't* kin foar bynwurden lykas *sagau't* en *foarsafier't* oannommen wurde.

5. Fariaasje en feroaring

It âldere Frysk en it âldere Hollânsk rûnen ynsafier lykop dat nei fraach-wurden, betreklike foarnamwurden en bywurden in ûnderskikker *dat* ferski-ne koe (Bouman 1918, Stoett 1923, 225-227, Weerman 1989, van der Meer 1991). Mei't *dat* de C-posysje ynnimt, moat men derfan útgean dat fraach-wurden, betreklike foarnamwurden en bywurden as wurdkloften yn 'e Spec, CP-posysje stiene. Frysk en Hollânsk giene foar 't neist ek noch lykop ynsa-fier dat dy wurdkloften, at se út ien wurd bestiene, neffens van Gelderens *Head Preference Principle*, weranalysearre wurde koene as haden (ferl. ek Weerman 1989, 125-130, 193-208). Yn it Hollânsk late dat derta dat de ûn-derskikker *dat* sa njonkelytsen út 'e C-posysje ferkrongen waard. Boppedat waard *dat* nei langere wurdkloften, dêr't it yn prinsipe noch mooglik wie, wierskynlik om preskriptive reden ek hyltyd seldener (alleast yn 'e standert-taal). Yn it Frysk ûntjoech *dat* him lykwols, moolk parallel mei de wer-analyze fan ienfâldige wurdkloften ta haden, ta in enklityske ûnderskikker 't, dy't sadwaande yn 'e C-posysje oerlibje koe.⁵⁹ Fierders wie der yn it

Njonken *lykas* fynt men inkeldris *lyk oft/at*, mar yn prinsipe kin *as* (lykas bygelyks yn betingjende sinnen) *oft/at* út it stee keare. In foarm **lyk't* wurdt faaks mijd om in konsonantkloft mei in ekstrasyllabyske *t* tefoaren te kommen.

59. It leit wol yn 'e reden dat *dat*, at der in gaadlik gastwurd wie, ek al enklityske eigen-skippen hie. Men soe mei oare wurden in enklitysk *dat* as tuskenfoarm tusken fol *dat* en enklitysk 't oannimme kinne. Tusken Frysk *wa dat* en *wa't* soe der dan in tusken-faze *wa-dat* west hawwe kinne. Sa'n enklityske tuskenfaze kin foar it Hollânsk ek net

Frysk gjin preskriptive druk om de ûnderskikker nei langere wurdkloften wei te litten. De ferplichting om finitens leksikaal te markearjen waard dêrneffens yn it Hollânsk falle litten, mar yn it Frysk bewarre.

Men kin de ferskillen tusken it Frysk, it Hollânsk en bygelyks it Beiersk yn 'e neikommende tabel gearfetsje (dêr't *Doubly-Filled Comp* in gefolch is fan 'e ferplichting om finitens leksikaal te markearjen):

(63)	Frysk	*	Beiersk	Hollânsk
enklityske ûnderskikker	+	+	-	-
<i>Doubly-filled Comp</i>	+	-	+	-

De kombinaasje mei stjer (*) is by foarrie útsletten om't de enklityske ûnderskikker by in ferbeane *Doubly-Filled Comp* gjin gastwurd ta syn foldwaan hawwe soe.

In feroaring yn it Fryske bynwurdsysteem soe teoretysk wêze kinne dat sprekkers finitens net mear (konsekwint) leksikaal markearje, dus *oft_{expl}* opsjoneel meitsje of hielendal net mear brûke. Dêrby soene de besteande ferbiningen fan in haad en 't yn 't earstoan noch oanhoden wurde kinne, mar 't soe yn dat gefal foar 't neist weranalysearre wurde fan in syntaktysk ilemint (in enklityske ûnderskikker dy't it skaaimerke [+finyt] yn C leksikalisearret) ta in morfologysk ilemint (in foech bynwurdsuffiks). It oerjaan fan 'e obligate markearring fan finitens soe der sadwaande ta liede dat de enklityske ûnderskikker ek belies jout.

Bynwurden mei 't wurde yn 'e nijere Fryske wurdboeken as lemmata opnommen. Dat is moolk oars neat as in leksikografyske konvinsje, mar it soe der ek op wize kinne dat (guon) sprekkers in bynwurd lykas *wa't* net (mear) opfetsje as in syntaktyske kombinaasje fan *wa* en de enklityske ûnderskikker 't, mar as in morfologysk wurd, in ôflieding mei in bynwurdsuffiks -t fan it freegjend foarnamwurd *wa* (ferl. ek Dyk 2020). Om't -t dan oars net mear docht as eksplisyt te markearjen dat in wurd as bynwurd brûkt wurdt, wat meast troch de posysje oan it begjin fan in bysin likegoed al dúdlik is, kin it, benammen ek ûnder ynfloed fan it Hollânsk, licht opsjoneel wurde of alhiel weifalle.

In mooglike lêste faze yn sa'n proses kin men faaks yn it Skylgersk obstrewearje. Yn it Skylgersk kaam 't sa't 't liket allinnich mar mear opsjoneel

útsletten wurde. Moolk is de gearstalde ûnderskikker *of-dat* yn Hollânske dialekten dêr in teken fan.

foar by it betreklike foarnamwurd *dy* (Knop 1954, 189-191); Knop sprekt fan “resten van een vroegere *dat*-conjunctie”:

- (64) a. De mon, *dy*(’t) myn frong is, is by ús ynkomd.
b. De famd, *dy*(’t) alle dêgen by ús oonkomt.
c. It wiif, *dat* alle dêgen by ús komt.

Opfallend is wat der by *piep piping* fan possessive haadwurdkloften bard. De markearring mei ’t bliuwt dan om sa mar te sizzen op it betreklik foarnamwurd *dy* sitten (tink om ’e genusferoaring yn (64c) en (65c)):

- (65) a. De mon, *dy*’t syn hús oofband is.
b. De famd, *dy*(’t) har suster by ús tsjinnet.
c. It wiif, *dy*’t har bon rêden binne.

Dat tsjut derop dat ’t yn it Skylgersk gjin enklitysk C-ilemint mear wie, mar in bynwurdsuffixs. Spitigernôch binne de data by Knop frijwat eameltsjes en ha wy gjin oare ynformaasje oer it gebrûk fan ’t yn it Skylgersk, dat it bliuwt ûnwis, hoe’t it ferskynsel yn detail beoardiele wurde moat.

Ynhoefier’t yn it hjoeddeiske Frysk in ûntjouwing sa’t ik dy hjirboppe op basis fan ’e parameters yn (63) sketst ha syn beslach krijet, moat neier ûndersyk útwize.⁶⁰

6. Einbeslút

Lykas alle Germaanske talen hat it Frysk twa finite ûnderskikers: it neutrale DAT en it dubitative of hypotetyske *oft*_{dub/hyp} (sombtiids skreaun as <at>). De ûnderskikker DAT kin yn it Frysk trije foarmen hawwe: de folle

60. Yn in enkête mei twa Fryskpraters dy’t hoden waard yn it ramt fan it projekt “Asymmetries in relative clauses in West Germanic” fan ’e *Deutsche Forschungsgemeinschaft* (Bacskai-Atkari 2022), set sprekker 2 de Ingelske foarbyldsin *This is the professor whose student won the competition* yn it Frysk oer mei:

(i) Dit is de professor **wa’t syn studint** de wedstriid wûn hat.

Dus, lykas yn (65), mei ’t efter it betreklike foarnamwurd yn ’e *pied pipede* possessive haadwurdkloft. Sprekker 1 jout *Dit is de professor waans studint de kompetysje won* (sûnder *oft*) en *Dit is de professor fan wa in studint de kompetysje won* (sûnder ’t). Ferlykje ek it neikommende foarbyld op it ynternet:

(ii) Persoan en finzenen fan de PI Leeuwarden krigen tongersdei besite fan in heit **wa’t syn dochter** fermoarde is.

[<https://www.omropfryslan.nl/fy/nijjs/848269/syn-dochter-is-fermoarde-heit-fertelt-syn-ferhaal-yn-de-ljouwerter-finzenis> (rieplachte op 11 april 2023)]

foarm *dat*, de ekspletive foarm *oft_{expl}* (dy't mei *oft_{dub/hyp}* homofoan is) en de enklityske foarm *'t*. De regels foar de distribúsje fan 'e ûnderskikers *dat*, *oft_{expl}* en *'t* binne simpel: *'t* oppenearret him nei haden, *oft_{expl}* nei wurdkloften en *dat* yn alle oare gefallen. Om derfoar te soargjen dat it systeem wurket binne lykwols in stikmannich ekstra oannamen nedich. De wichtichsten dêrfan binne: (i) Keale fraachwurden (minimale wh-kloften) lykas *wa* binne ambigú tusken haad en wurdkloft; (ii) yn gefallen lykas *neidat se fuortgie* selektarret it ferhâldingswurd *nei* in *dat*-sin; *neidat* is, mei oare wurden, yn tsjinstelling ta *nei't* gjin bynwurd; (iii) yn ferlykjende sinnen kin it ferlykjende bynwurd *as* bytiden fusearje mei de ûnderskikker fan 'e ferlykjende bysin. Ik hoopje dat ik sjen litten ha, dat dy oannamen plausibel binne en dat dêr ûnôfhinklike bewizen foar bybrocht wurde kinne. It ferskil tusken it Fryske bynwurdsysteem en dat fan 'e oare Westgermaanske talen kin dan redusearre wurde ta twa parameters: It Frysk hat in enklityske ûnderskikker *'t* ta syn foldwaan en it Frysk lit in *Doubly-Filled Comp* ta (finitens moat yn it Frysk altyd leksikaal útdrukt wurde). It stiet derfan te tinken dat in evintuele feroaring yn it Fryske bynwurdsysteem in ferskowing neffens dy parameters wêze sil. Dêrmei binne it Fryske bynwurdsysteem en de distribúsje fan 'e ûnderskikers in einhinne beskreaun, mar gâns details fan it âldere en jongere gebrûk dêrfan binne nedich better ûndersocht.

Institut für Skandinavistik, Frisistik und allgemeine Sprachwissenschaft
Abteilung für Frisistik
Christian-Albrechts-Universität Kiel

LITERATUER

- Bacskai-Atkari, Julia. 2014. *The Syntax of Comparative Constructions: Operators, Ellipsis Phenomena and Functional Left Peripheries*. Universitätsverlag Potsdam, Potsdam.
- Bacskai-Atkari, Julia. 2020. German V2 and Doubly Filled COMP in West Germanic. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 23, 125-160.
- Bacskai-Atkari, Julia. 2022. *Clause typing in Frisian. A questionnaire and its results*. Ms. Universität Konstanz.
[<https://kops.uni-konstanz.de/server/api/core/bitstreams/94a07415-61e6-44fb-b224-2149b4b5338a/content> (rieplachte op 11 april 2023)]
- Barbiers, Sjef, Hans Bennis, Gunther De Vogelaer, Magda Devos, Margreet van der Ham. 2005. *Syntactic Atlas of the Dutch Dialects*. Vol. I. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Bayer, Josef. 2015. Doubly-Filled Comp, wh head-movement, and derivational economy. Yn: Marc van Oostendorp & Henk van Riemsdijk (bes.), *Representing Structure in Phonology and Syntax*. De Gruyter, Berlin, 7-40.
- Bayer, Josef & Ellen Brandner. 2008a. On wh-head-movement an the doubly-filled comp filter. Yn: Charles B. Chang & Hannah J Haynle (bes.), *Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics*. Casadilla Proceedings Project, Somerville, 87-59.
- Bayer, Josef & Ellen Brandner. 2008b. Wie oberfächlich ist die syntaktische Variation zwischen Dialekten? - Doubly-filled Comp revisited. Yn: Franz Patocka & Guido Seiler (bes.), *Dialektale Morphologie, dialektale Syntax*. Beiträge zum 2. Kongress der Internationalen Gesellschaft für Dialektologie des Deutschen, Wien, 20.-23. September 2006. Praesens Verlag, Wien, 9-26.
- Bergsma, Fenna. 2019. *Verum focus in Frisian*. Posterprissentasje op GLOW 42, Universiteit fan Oslo, 7-11 maaie.
[<https://glowlinguistics.org/42/wp-content/uploads/sites/4/2019/03/Bergsma-GLOW42.pdf> (rieplachte op 13 april 2023)]
- Bhatt, Rajesh & Roumyana Pancheva. 2006. Conditionals. Yn: Martin Everaert & Henk van Riemsdijk (bes.), *The Blackwell Companion to Syntax*. Vol 1. Blackwell, Boston/Oxford, 638-687.
- Blom, P.H. van. 1889. *Beknopte Friesche Spraakkunst voor den tegenwoordige tijd*. Zijlstra, Joure.

- Bouman, Arie Cornelis. 1918. Bijdrage tot de syntaxis der “dat”-zinnen in het Germaansch. Bosch & Zoon, Utrecht.
- Brouwer, Jelle. 1959. Mei té of sûnder té. *De Pompeblêdden* 30, 62-64.
- Cardinaletti, Anna & Michal Starke, Michal. 1999. The typology of structural deficiency: A case study of the three classes of pronouns. Yn: Henk van Riemsdijk (bes.), *Eurotyp. Volume 5/Part 1: Clitics in the Languages of Europe*. De Gruyter Mouton, Berlin/New York, 145-234.
- Chomsky, Noam. 1981. *Lectures on Government and Binding*. Foris Publications, Dordrecht.
- Chomsky, Noam. 1986. *Barriers*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Chomsky, Noam & Howard Lasnik. 1977. Filters and Control. *Linguistic Inquiry* 8, 425-504.
- Coetsem, Frans van. 1960. De Friese relativa en conjuncties met *t*. Yn: Klaes Dykstra et al. (bes.), *Fryske Stúdzjes oanbean oan prof. dr. J.H. Brouwer op syn sechtichste jierdei 23 augustus 1960*. Van Gorcum / Prakke, Assen, 327-334.
- Colmjon, Gerben. 1863. *Beknopte Friesche Spraakkunst voor den tegenwoordigen tijd*. Kuipers, Leeuwarden.
- Craenenbroeck, Jeroen van. 2004. *Ellipsis in Dutch dialects*. LOT, Utrecht.
- Daan, Jo. 1960. As. Yn: Klaes Dykstra et al. (bes.), *Fryske Stúdzjes oanbean oan prof. dr. J.H. Brouwer op syn sechtichste jierdei 23 augustus 1960*. Van Gorcum / Prakke, Assen, 345-349.
- Dyk, Siebren. 2020. Subordination. *Taalportaal*. [<https://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-14424933432785029> (rieplachte op 4 april 2023)].
- Dyk, Siebren & Jarich Hoekstra (bes.). 1987. *Ta de Fryske syntaksis*. Fryske Akademy, Ljouwert.
- Dyk, Siebren & Truus de Vries. 2020. Relative pronouns. *Taalportaal*. [<https://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-13998813311730000> (rieplachte op 26 july 2021)].
- Dykstra, Jan W. 1933. *Do't Klaes kaem en Do kaem Klaes ef in praetsje oer do en do't, dy en dy't, ef en eft en de bynwirde as (at) en al*. *De Weitsrop* 1, 314-316.
- Dijkstra, Jelske, Wilbert Heeringa, Emre Yilmaz, Henk van den Heuvel, David van Leeuwen & Hans Van de Velde, H. 2017. A real time study of contact-induced language change in Frisian relative pronouns. Yn: Elena Babatsouli (bes.), *Proceedings of the International Symposium on Monolingual and Bilingual Speech 2017*. Institute of Monolingual and Bilingual Speech, Chania. 113-119.

- Dijkstra, Jelske, Wilbert Heeringa, Emre Yilmaz, Henk van den Heuvel, David van Leeuwen & Hans Van de Velde. 2018. Tracking real time language change in relative pronouns in spoken West-Frisian. Yn: Elena Babatsouli (bes.), *Cross-Linguistic Research in Monolingual and Bilingual Speech*. Institute of Monolingual and Bilingual Speech, Chania. 93-109.
- Dijkstra, Jelske, Wilbert Heeringa, Emre Yilmaz, Henk van den Heuvel, David van Leeuwen & Hans Van de Velde. 2019. Language change caught in the act: a case study of *t*-deletion in Frisian relative pronouns. Yn: Juan Andrés Villena-Ponsoda en dy (bes.), *Language Variation. European Perspectives VII. Selected Papers from the Ninth International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE9)*. Benjamins, Amsterdam. 81-101.
- Dijkstra, Jelske, Wilbert J. Heeringa, Lysbeth Jongbloed-Faber & Hans Van de Velde. 2021. Using Twitter Data for the Study of Language Change in Low-Resource Languages. A Panel Study of Relative Pronouns in Frisian. *Frontiers in Artificial Intelligence*.
[<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/frai.2021.644554/full> (rieplachte op 15 maaie 2013)]
- Drie, Romy A.N. van. 2017. *Of dat* en de gevolgen voor de C-projectie. Een nadere analyse van *of dat* als complex voegwoord. *LingUU* 1, 26-32.
- EWN = *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. 4 Dln. Onder redactie van Marlies Philippa, Frans Debrabandere, Arend Quak, Tanneke Schoonheim en Nicoline van der Sijs. Amsterdam University Press, Amsterdam (2003, 2005, 2007, 2009).
- Foarriedige katalogus fan de boarnen fan it Midfrysk*. Gearstald fan S. van Dellen. Grins (2008).
[<https://docplayer.nl/112366390-Foarriedige-katalogus-fan-de-boarnen-fan-it-midfrysk.html> (rieplachte op 13 maaie 2023)]
- Fokkema, Boukje & Henk T.J. Miedema. 1962. De konjunksje *at*. *De Pompeblêdden* 23, 156-158.
- Fokkema, Klaas. 1948. *Beknopte Friese Spraakunst*. Wolters, Groningen.
- Frysk Lieteboek* = *Frysk Lieteboek: samling fan âlde en nije fryske sangen mei piano-, oargel- en gitaarbegelieding*. Fryske Akademy, Ljouwert (1979).
- Geis, Michael L. 1970. *Adverbial subordinate clauses in English*. Diss. MIT, Cambridge Mass.
- Gelderen, Elly van. 2004. *Grammaticalization as economy*. Benjamins, Amsterdam.

- Grosz, Patrick G. 2012. *On the grammar of optative constructions*. Benjamins, Amsterdam. DOI: 10.1075/la.193
- Haegeman, Liane. 2010. The Movement Derivation of Conditional Clauses. *Linguistic Inquiry* 41, 595-621. DOI: 10.1162/LING_a_00014
- Haslinger, Irene. 2007. *The Syntactic Location of Events. Aspects of Verbal Complementation in Dutch*. LOT, Utrecht.
- Hoekema, Teake B. 1961. Jan Jelles Hof oer *al - as - dat - oft - of*. *Us Wurk* 10, 17-19.
- Hoekema, Teake B. 1985. Ta de bynwurden *jef/of* en *jefta/ofta*. *Us Wurk* 34, 51-65.
- Hoekema, Teake B. 1990. De bynwurden *as, at, dat, of, oft*. *Us Wurk* 39, 64-67.
- Hoekstra, Eric. 1993a. On the Parametrisation of Functional Projections in CP. Yn: Amy J. Schafer (bes.), *23th Proceedings of the North-East Linguistic Society 1992*. University of Massachusetts, Amherst, 191-204.
- Hoekstra, Eric. 1993b. Dialectal Variation inside CP as Parametric Variation. Yn: Werner Abraham & Josef Bayer (bes.). *Dialektsyntax*. Westdeutscher Verlag, Opladen. 161-179.
- Hoekstra, Eric. 2020a. Double complementisers and reduction of the complementiser *dat* to /t/. *Taalportaal*. [<https://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-14151849553248698>. (rieplachte op 4 April 2023)].
- Hoekstra, Eric. 2020b. Interrogative pronoun and the complementiser in embedded clauses. *Taalportaal*. [<https://taalportaal.org/taalportaal/topic/pid/topic-13998813350736424>. (rieplachte op 23 febrewaris 2023)].
- Hoekstra, Eric & Jan-Wouter Zwart. 1994. De structuur van CP. Funktionele projecties voor topics en vraagwoorden in het Nederlands. *Spectator* 23, 191-212.
- Hoekstra, Jarich. 1985. T-deletion before suffix-initial *st* in Modern West Frisian. *NOWELE* 5, 63-76. DOI: 10.1075/nowele.5.04hoe
- Hoekstra, Jarich. 1993a. *The Split CP Hypothesis and the Frisian Complementizer System*. Unpublisearre manuskript. Fryske Akademy, Ljouwert.
- Hoekstra, Jarich. 1993b. *Ik woe ik ien zoepke hie*. Winskjende sinnen sûnder *dat* yn it Midfrysk. *Tydskrift foar Fryske Taalkunde* 8, 34-42.
- Hoekstra, Jarich. 2006. 'Versandete Präpositionen' (P-Wrap) und die Struktur der Partikelphrase im Nordfriesischen (Fering-Öömrang). *Us Wurk* 55, 1-47.

- Hoekstra, Jarich. 2016. *So etwas* im Helgoländischen (Nordfriesisch). *Us Wurk* 63, 175-189.
- Hoekstra, Jarich & László Marác. 1989. The Position of Inflection in West Germanic. *Working Papers in Scandinavian Syntax* 44, 75-88.
- Höhle, Tilman N. 1992. Über Verum-Fokus im Deutschen. Yn: Joachim Jacobs (bes.), *Informationsstruktur und Grammatik*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 112-141.
- Jäger, Agnes. 2018. *Vergleichskonstruktionen im Deutschen. Diachroner Wandel und synchrone Variation*. De Gruyter, Berlin/Boston.
- Jäger, Agnes. 2019. The syntax of comparison constructions in diachronic and dialectal perspective. *Glossa: a journal of general linguistics* 4: 70. 1-51.
- Kiparsky, Paul & Carol Kiparsky. 1971. Fact. Yn: Danny D. Steinberg & Leon A. Jacobovits (bes.), *Semantics: an interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*. Cambridge University Press, Cambridge, 345-369.
- Knop, Gerrit. 1954. *De spraakkunst der Terschellinger dialecten*. Van Gorcum, Assen.
- Larson, Richard K. 1990. Extraction and Multiple Selection in PP, *The Linguistic Review* 7, 169- 182.
- Meer, Geart van der. 1991. The subclause signal 't in Frisian: Its origin and function, *Leuvense Bijdragen* 80, 43-59.
- Nordström, Jackie & Kasper Boye. 2016. Complementizer semantics in the Germanic languages. Yn: Kasper Boye & Petar Kehayov (bes.), *Complementizer Semantics in European Languages*. De Gruyter Mouton, Berlin/Boston, 131-174. DOI: 10.1515/9783110416619-007
- Penner, Zvi & Thomas Bader. 1995. Issues in the syntax of subordination: A comparative study of the complementizer system in Germanic, Romance and Semitic languages with special reference to Bernese Swiss German. Yn: Penner, Zvi (bes.), *Topics in Swiss German Syntax*. Lang, Bern, 73-290.
- Popkema, Jan. 1979. As alle assen ien as wiene. *It Beaken* 41, 259-290.
- Popkema, Jan. 2006. *Grammatica Fries*. Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht.
- Radford, Andrew. 2004. *Minimalist Syntax. Exploring the structure of English*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Reuland, Eric. 1979. *Principles of subordination and construal in the grammar of Dutch*. Dissertaasje, Ryksuniversiteit Grins.
- Rizzi, Luigi. 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. Yn: Liliane Haegeman (bes.), *Elements of Grammar. Kluwer International Hand-*

- books of Linguistics*. Springer, Dordrecht, 281-337. DOI: 10.1007/978-94-011-5420-8_7
- Rooy, Jaap de. 1965. Als – of – dat. *Enkele conjuncties in ABN, dialect en Fries*. Van Gorcum, Assen.
- Schallert, Oliver, Alexander Dröge & Jeffrey Pfeiff. 2018. Doubly-filled COMPs in Dutch and German. A bottom-up approach. [<https://lingbuzz.net/lingbuzz/003979> (rieplachte op 15 maaie 2023)]
- Schönenberger, Manuela. 2017. Are doubly-filled comps governed by prosody in Swiss German? The chameleontic nature of *dass* ‘that’. Yn: Enoch Aboh, Eric Haeberli, Genoveva Puskás & Manuela Schönenberger (bes.), *Elements of Comparative Syntax: Theory and Description*. De Gruyter Mouton, Berlin/Boston, 185-220. DOI: 10.1515/9781501504037-007
- Sipma, Pieter. 1913. *Phonology & Grammar of Modern West Frisian*. Oxford University Press, London.
- Sipma, Pieter. 1949. *Ta it Frysk III*. Van der Velde, Ljouwert.
- Sytstra, Onno H. & Jan Jelles Hof. 1925. *Nieuwe Friesche Spraakkunst*. van der Velde, Leeuwarden.
- Stoett, Frederik A. 1923. *Middelnederlandsche spraakkunst; Syntaxis*. Nijhoff, Den Haag.
- Sturm, Arie. 1996. Over functionele projecties. *Nederlandse Taalkunde* 1, 191-206.
- Tamminga, Douwe A. 1973a. ‘Hwannear’, ‘hoenear’, ‘byhwanneear’. Yn: Douwe A. Tamminga, *Op ‘e taelhelling II*. Osinga, Boalsert, 102-104.
- Tamminga, Douwe A. 1973b. ‘Oant’ en ‘mei’. Yn: Douwe A. Tamminga, *Op ‘e taelhelling II*. Osinga, Boalsert, 230-232.
- Tamminga, Douwe A. 1973c. Meidat ik omseach... Yn: Douwe A. Tamminga, *Op ‘e taelhelling II*. Osinga, Boalsert, 242-244.
- Tiersma, Pieter M. 1999. *Frisian Reference Grammar*. Fryske Akademy, Ljouwert.
- Weerman, Fred. 1989. *The V2 Conspiracy. A synchronic and a diachronic analysis of verbal positions in Germanic languages*. Foris Publications, Dordrecht / Providence, RI.
- WFT = *Wurdboek fan de Fryske taal / Woordenboek der Friesse taal*. 25 dielen. Fryske Akademy, Ljouwert (1984-2011).
- Wolf, Henk. 2020. Gebruiksaspecten van het uitroepartikel wat in het Nederlands en Fries. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 136, 189-209.

US WURK LXXII (2023), p. 171

Woude, Goasse van der. 1956. It gebrûk fan 'dat' as bynwurd. *De Pompeblêdden* 27, 202-206.

Woude, Goasse van der. 1960. Oer it gebrûk fan 't by bynwurden. Yn: Klaes Dykstra et al. (bes.), *Fryske Stúdzjes oanbean oan prof. dr. J.H. Brouwer op syn sechtichste jierdei 23 augustus 1960*. Van Gorcum / Prakke, Assen, 335-343.